

دکتر سعید حبیبی*

نظام حق اختراع ایران پس از پذیرش موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)**

چکیده:

قریب ۸ سال است که ایران به طور رسمی تقاضای عضویت در سازمان تجارت جهانی را نموده است. از آنجایی که ورود ایران به این سازمان مستلزم پذیرش نظام تجاری چند جانبه و از جمله موافقت‌نامه (TRIPS) که استانداردهای حداقلی جهانی را در مورد حمایت از اختراعات توصیه می‌کند - است؛ و از آنجا که اجرای موافقت‌نامه (TRIPS) متضمن نتایج مهمی در حوزه‌های مرکزی توسعه اقتصادی و اجتماعی مانند بهداشت، کشاورزی، تغذیه، تحقیق و توسعه و نظایر آن است؛ لذا این مقاله شیوه‌ها و روش‌هایی را برای تضمین منافع ملی ایران در زمان اجرای موافقت‌نامه (TRIPS) از طریق به کارگیری فضاهای خالی مشخص موجود در موافقت‌نامه (TRIPS) ارائه می‌کند. به عبارتی دیگر، حوزه و چشم‌انداز تعامل در موافقت‌نامه (TRIPS) برای تضمین منافع ملی ایران جهت حصول به هدف‌های توسعه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی:

اختراع، حق اختراع، حقوق مالکیت فکری، موافقت‌نامه (TRIPS).

* استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

از این نویسنده تاکنون مقاله زیر در مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی منتشر شده است:

«امکان صدور ورقه اختراعات بیوتکنولوژی و موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)»، سال ۸۲، شماره ۶۰.

***- این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی شماره ۲۱۷۰۰۱۰/۱/۰۱ است که با حمایت معاونت محترم پژوهشی دانشگاه تهران انجام شده است.

مقدمه

جهانی شدن که پدیده غالب در دهه پایانی قرن بیستم بود رابطه تنگاتنگ تری بین اقتصاد، فناوری، فرهنگ و حاکمیت پدید آورد. این روند اصول نظم سیاسی جهانی، پیشرفت فناوری و سیاست‌های اقتصادی را متحول گرداند. پایان جنگ سرد، انعقاد موافقت‌نامه مراکش، تحولات در ارتباطات راه دور و امور دیگری از این دست از وجوه بارز جهانی شدن است. در این میان فناوری اصلی‌ترین نقش را عهده‌دار شد که هنوز نیز پدیده جهانی شدن را شکل و سوخت، جهت و حرکت می‌بخشد. در هر حال می‌توان گفت که جهانی شدن خود موجب شکل‌گیری فناوری جدیدی شده است. در قلمرو جهانی شدن فناوری یا دانش به عنوان یک سرمایه نگریسته می‌شود و در نتیجه کوشش برای کنترل فناوری به مراحل موفقیت خود نزدیک می‌شود. مقررات و قواعد جدید جهانی شدن یعنی آزادی و خصوصی‌سازی همراه با نظام قدرتمند حقوق مالکیت فکری (IPR)^(۱) دست‌اندرکار شکل دادن بهره‌گیری و کنترل فناوری است که برای توسعه انسانی نتایج بسیاری داشته است. (UNDP, 1999, p. 57) این قواعد و مقررات زمینه‌ساز دعوی مالکانه نسبت به دانش می‌شود و تعریف جدیدی از اغنیا و فقرا به دست می‌دهد. (Ibid., at. 66) قواعدی که مسیر فناوری را در عرصه جهانی شکل داده، در میان سایر عملکردها به مسئله خصوصی‌سازی امر تحقیق و توسعه (R&D)^(۲)، و تقویت حقوق مالکیت فکری (IPR) می‌پردازد. (Ibid; at 70-71) در نتیجه گرایش برای تقویت و استحکام بخشیدن همه اجزای حقوق مالکیت فکری یعنی حق اختراع، حق مؤلف، علائم تجاری و نظایر آن شکل گرفته است. در هر حال نظام جدید حقوق مالکیت فکری در زمینه حق اختراع، نتایج عظیمی را در حیات روزمره انسان‌ها پدید می‌آورد که حرکتی پرشتاب به سوی پیشرفت به شمار می‌آید. توجیه اصلی برای حمایت از حق اختراع، پیشرفت فناوری و توسعه اقتصادی است. این نکته همواره یادآوری شده که حق اختراع مانع از خروج بی‌رویه منابع اقتصادی از کشوری شده و آن کشور را به سمت و سوی خودکفایی حرکت می‌دهد. این نگرش نظام حق اختراع را در قلمرو قوانین داخلی قرار داده است و در نتیجه مراتب مختلف حمایت از اختراعات را با توجه به شرایط اقتصادی در هر کشور مجاز می‌سازد. حق اختراع یک حق ذاتی نیست، بلکه حق قانونی و اکتسابی است که توسط قانون حق اختراع در کشور مربوط وضع شده است. در هر حال در

1. Intellectual Property Rights (IPR).
2. Research and Development (R&D).

سال‌های اخیر این حق در شمار حقوق بشر لحاظ شده است (Robinson & Idris, 1999, p.3) که این ساختار جدید در واقع از دستاوردهای جهانی شدن است.

موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری (TRIPS)^(۱) برای
نخستین بار استانداردهای حداقل حمایتی را برای همه انواع مختلف حقوق مالکیت فکری پیش‌بینی کرده است. تا آنجا که به حق اختراع ارتباط پیدا می‌کند این موافقت‌نامه حقوقی را برای مخترعان لحاظ می‌کند که پیش از این ملحوظ نمی‌گردید از این رو قواعد و مقررات وضع شده در کنوانسیون پاریس با نیازهای اقتصادی - اجتماعی کشورهای در حال توسعه تناسب بیشتری داشت. در خصوص موافقت‌نامه (TRIPS) کشورهای عضو متعهد هستند تا حداقل حمایت از اختراعات را صرف‌نظر از شرایط اقتصادی، اجتماعی و سطح توسعه علمی و فنی خود، فراهم آورند. این نگرش جدید نسبت به حق اختراع در تعارض با منافع عامه و نیز در تعارض با انتشار دانش و ترویج نوآوری و ابتکار است. این موافقت‌نامه عمدتاً به عنوان ابزاری برای حفظ برتری فناوری کشورهای توسعه‌یافته تلقی می‌شود. (Correa, 2000, p.5) در نتیجه مفاد مربوط به حق اختراع در موافقت‌نامه (TRIPS) مسائل بسیاری را در رابطه با بهداشت، غذا، تنوع زیستی، سرمایه‌گذاری در امر تحقیق و توسعه (R&D) و نظایر آن مطرح کرده که اعتراضات چندی را بر ضد جهانی شدن موجب شده است. به همین جهت آشنایی با تحولات نظام جدید حق اختراع و ضرورت شناسایی فرصت‌ها و امکانات این نظام از طریق تجزیه و تحلیل قواعد کلیدی آن امری ضروری است که در مقاله حاضر به آن پرداخته شده است: نخست مروری اجمالی بر موافقت‌نامه TRIPS داریم و از امکانات و قابلیت‌ها و در عین حال فرصت‌هایی که این موافقت‌نامه فراهم می‌آورد آگاه می‌شویم سپس نظام جدید حق اختراع در موافقت‌نامه TRIPS مورد بررسی قرار می‌گیرد و نشان داده خواهد شد که چگونه می‌توان از طریق به‌کارگیری فضا‌های خالی مشخص در موافقت‌نامه TRIPS منافع ملی کشور را در زمان پیوستن به سازمان جهانی تجارت تا حدودی تضمین کرد.

فصل اول - مروری اجمالی به موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری

مبحث اول: ویژگی‌های موافقت‌نامه TRIPS

موافقت‌نامه (TRIPS) که در سال ۱۹۹۴ در مراکش به امضا رسید ضمیمه‌ای است بر موافقت‌نامه‌ای که سازمان تجارت جهانی (WTO)^(۱) را بنیاد گذاشت. از طریق این موافقت‌نامه برای نخستین بار بین تجارت بین‌المللی و نظام بین‌المللی مالکیت فکری ارتباط برقرار شد. موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (TRIPS) موافقت‌نامه‌ای است جامع در خصوص مالکیت فکری که به انواع مختلف حقوق مالکیت فکری می‌پردازد. تأسیس نظام جدید به شیوه‌ای صورت گرفت که به نقش انحصاری سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO)^(۲) در مدیریت نظام مالکیت فکری بین‌المللی نقطه پایان گذارد. (Blakeney, 1996, p.1)

این موافقت‌نامه استانداردهای حداقل حمایتی را برای انواع حقوق مالکیت فکری یعنی حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط با آن، علائم تجاری، نشانه‌های مبدأ جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، حق اختراع، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه، حمایت از اطلاعات افشا نشده، و کنترل رویه‌های ضد رقابتی در پروانه‌های قراردادی را پیش‌بینی کرده است. صرف نظر از استانداردهای حداقلی، این موافقت‌نامه همچنین صریحاً به لازم الاجرا بودن مقررات و قواعد ماهوی کنوانسیون‌هایی که زیر نظر سازمان جهانی مالکیت فکری می‌باشند اذعان نموده است. (بند ۳ ماده ۱ موافقت‌نامه TRIPS) بدین ترتیب این موافقت‌نامه شامل مقررات خاص خود و الزامات و استانداردهای اساسی کنوانسیون‌های مالکیت فکری می‌باشد. این روش جدیدی در ایجاد قواعد بین‌المللی است. این روش موجب می‌شود که یک عضو موافقت‌نامه در واقع عضو سایر معاهدات مانند کنوانسیون برن، کنوانسیون رم، کنوانسیون پاریس و معاهده واشنگتن نیز بشود و در یک مدار به هم پیوسته قرار گیرد.

این موافقت‌نامه مشتمل بر یک دیباچه و هشت بخش است یعنی متضمن مقررات عمومی و اصول اساسی، استانداردهای مربوط به قابلیت دسترسی، حوزه شمول و کاربرد حقوق مالکیت فکری، اجرای حقوق مالکیت فکری، کسب و حفظ حقوق مالکیت فکری و رویه‌های

1. World Trade Organisation (WTO).
2. World Intellectual Property Organisation (WIPO).

مربوط میان طرف‌ها، و جلوگیری از اختلافات و حل و فصل آنها، ترتیبات انتقالی، ترتیبات نهادی و مقررات پایانی است. در هر حال مطالب مورد بحث این مقاله محدود به حق اختراع و مقررات مربوط به آن می‌شود یعنی هدف و قلمرو موافقت‌نامه، قلمرو امکان دریافت ورقه اختراع یا قابلیت ثبت اختراع (ماده ۲۷)، شرایط متقاضیان ورقه اختراع (ماده ۲۹) حقوق اعطایی و استثنائات مربوط به حقوق اعطایی (ماده ۲۸ و ماده ۳۰)، مجوزهای اجباری (ماده ۳۱)، وظیفه اثبات (ماده ۳۴) می‌شود.

کشورهای عضو موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری موظف به وضع قوانینی در مورد حقوق مالکیت فکری هستند به نحوی که این حقوق قابل انطباق با مفاد موافقت‌نامه مذکور باشد. تأکید و تمرکز ما در این بحثها، این است که حتی با یک چنین اقدام نظارتی، این موافقت‌نامه فضاهای خالی را برای کشورها باقی گذاشته تا منافع خود را در سطح ملی ملحوظ دارند. در عین حال این حقیقت به جای خود باقی است که کشورهای در حال توسعه مدت‌های مدید برای دسترسی و بهره‌گیری از فناوری‌های تولید شده، به کشورهای توسعه یافته وابسته بوده‌اند (Correa, 2000, p.50). بدین ترتیب این مقاله در این چارچوب صرفاً به تحلیل مفاد موافقت‌نامه (TRIPS) نمی‌پردازد بلکه آگاهانه به عرصه‌هایی می‌اندیشد که در خصوص فضاهای ذکر شده، می‌تواند برای ایجاد توازن منافع به کار گرفته شود. این امر مطالب مورد بحث را معطوف به مسائلی می‌کند؛ از جمله اینکه چگونه یک کشور می‌تواند همزمان در قبال مفاد این موافقت‌نامه متعهد باشد و در عین حال منافع اصولی خود را حفظ کند. البته صورت و حالت مطلوب آن خواهد بود که کشوری بتواند مفاد موافقت‌نامه (TRIPS) را همگون با منافع خویش تفسیر کند.

آنچه کشورهای عضو باید در انجام آن بکوشند، اجرای موافقت‌نامه (TRIPS) با درک دقیق مفاهیم این موافقت‌نامه است. بر طبق گزارش کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد (UNCTAD)^(۱) این نکته حائز اهمیت است که تأکید کنیم تقویت نظام حقوق مالکیت فکری در حالی که دارای پاره‌ای امکانات بالقوه برای گسترش تجارت، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)^(۲) و توسعه فناوری است، اما برای کشورهای در حال توسعه سودمندی چندانی ندارد مگر آنکه در چارچوب سیاست‌های گسترده‌تری به کار گرفته شود. بدین ترتیب اجرای حقوق

1. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD).
2. Foreign Direct Investment (FDI).

مالکیت فکری باید لزوماً بر شیوه‌هایی متمرکز شود که به طور مشخصی موجب تقویت و پویایی رقابت از طریق نیاز بیشتر به فناوری و توسعه فناوری بومی در محیطی باشد که مستعد رشد است. در یک چنین وضعیتی تقویت حقوق مالکیت فکری به عنوان محرکی برای رشد بیشتر عمل می‌کند. اگر چنین کوششی با شکست مواجه شود نتیجه آن افزایش قیمت‌هایی است که موجب ناامیدی در رشد می‌شود. بنابراین لازم است اجرای موافقت‌نامه (TRIPS) با روش‌های منطقی و منسجمی صورت گیرد که با فضای هر کشور انطباق پیدا کند. برای اعمال این روش‌ها هر کشوری باید اهداف مشخصی را در چارچوب اجرای موافقت‌نامه (TRIPS) دنبال کند. بر طبق نظر کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد (آنکتاد) این هدف‌ها می‌تواند به شرح زیر باشد: (UNCTAD, 1996, p.4)

- تا حد امکان ابتکارات و نوآوری‌ها در این نظام می‌بایست مبتنی بر انگیزش‌ها و محرک‌های کارآمد و هم‌سو با نیازهای بازار باشد.

- نظام باید بکوشد تا هزینه فعالیت‌های خلاقانه را به حداقل برساند.

- نظام باید بکوشد که به موقع ابتکارات یا خلاقیت‌ها را افشا و علنی سازد و کاربردی معقول در رابطه با نگرش‌های مثبت اقتصادی و اجتماعی در ذهن داشته باشد.

- قلمرو و مدت حمایت باید محدود گردد تا تعادلی مطلوب بین خلاقیت و آفرینش و انتشار فناوری برقرار گردد.

- لازم است تعاملی منسجم با نظام‌های اقتصادی و نظارتی از جمله سیاست‌های ضد تراست^(۱) برقرار شود تا از سوء استفاده از رقابت‌های مربوط به حقوق مالکیت فکری در عرصه تجارت و سیاست‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) که بر ارزش‌های حقوق مالکیت فکری اثر می‌گذارد و سرانجام راهبردهای توسعه فناوری را با دشواری مواجه می‌کند، جلوگیری کند.

اکنون یک سوال ممکن است مطرح شود و آن اینکه آیا چنین هدف‌هایی قابل انطباق با موافقت‌نامه (TRIPS) است؟ مطالب مورد بحث در ذیل کوششی برای پاسخ گفتن به این پرسش

است. از این‌و در ادامه این فصل اهداف و قلمرو موافقت‌نامه TRIPS را مورد بحث قرار می‌دهیم سپس مقررات مطرح موافقت‌نامه (TRIPS) در خصوص حق اختراع را در فصل دوم بررسی و تحلیل می‌نمائیم:

مبحث دوم: اهداف و قلمرو موافقت‌نامه (TRIPS)

بر طبق دیباچه یا مقدمه‌ای که بر متن موافقت‌نامه آمده هدف اصلی از موافقت‌نامه کاستن از انحرافات و موانع فرا راه تجارت بین‌الملل می‌باشد و لحاظ کردن نیازها به منظور حمایتی کارآمد و مؤثر از حقوق مالکیت فکری است به نوعی که این حمایت مانعی بر سر راه تجارت ایجاد نکند.

حمایت از حقوق مالکیت فکری به خودی خود هدف نیست، بلکه وسیله‌ای در راستای هدف می‌باشد. این موضوع یک مورد جنجالی بود، زیرا همان‌طور که در موافقت‌نامه تأسیس سازمان تجارت جهانی مذکور گردیده، هدف این سازمان به طور کلی ارتقاء تجارت و توسعه اقتصادی است نه اینکه از حقوق گروهی خاص حمایت به عمل آورد. در اولین بند موافقت‌نامه نیز در ادامه تصریح گردیده که این موافقت‌نامه تضمین می‌نماید که اقدامات و روش‌های اجرای حقوق مالکیت فکری خود به صورت موانعی فرا راه تجارت مشروع در نیابند. به عنوان مثال، اقدامات انجام شده در محدوده مرزها نمی‌تواند به گونه‌ای باشد که راه تجارت مشروع را مسدود نماید.

به علاوه یادآور می‌شود که هدف‌های سیاست عمومی نظام ملی برای حمایت از مالکیت فکری در برگیرنده اهداف توسعه و فن‌آوری نیز می‌شود. (مقدمه موافقت‌نامه TRIPS) این اهداف فن‌آوری و توسعه در مواد ۷ و ۸ موافقت‌نامه به صراحت تبیین شده است. بر طبق ماده ۷ که تحت عنوان اهداف آمده است «حمایت و اجراء حقوق مالکیت فکری می‌باید به توسعه ابداعات فن‌آوری و انتقال و گسترش فن‌آوری و استفاده متقابل تولیدکنندگان و به کارگیرندگان دانش فنی کمک کند به نوعی که منتهی به رفاه اجتماعی و اقتصادی شود و بین حقوق و تعهدات توازن ایجاد کند». این بدان معنا است که حمایت و اجرای حقوق مالکیت فکری می‌باید در جهت رشد ابتکارات فن‌آوری و انتقال و گسترش فن‌آوری به نوعی باشد که منافع متقابل مصرف‌کننده و تولیدکننده فناوری را لحاظ کند. این نکته همچنین در موافقت‌نامه پیش‌بینی شده است که این امر می‌بایست به نوعی صورت گیرد که موجب رفاه اجتماعی و

اقتصادی و ایجاد توازن بین حقوق و تمهیدات باشد.

موافقت‌نامه همچنین این آزادی را به کشورهای عضو می‌دهد «تا قوانین و مقررات ملی خود را تنظیم یا اصلاح کنند و ضوابط لازم را برای حمایت از بهداشت عمومی و تغذیه اتخاذ کنند و منافع عمومی را در بخش‌هایی که دارای اهمیت حیاتی برای توسعه اقتصادی - اجتماعی و فناوری آنها است فراهم آورند به شرط آنکه چنین ضوابطی همگون با مقررات این موافقت‌نامه باشد». (بند ۱ ماده ۸ موافقت‌نامه TRIPS) این موافقت‌نامه همچنین اتخاذ اقدامات مقتضی در زمینه سوءاستفاده دارندگان حقوق مالکیت فکری از این حقوق و روش‌هایی که منجر به ایجاد مانع در راه تجارت و انتقال فن‌آوری می‌شود را به عهده کشورهای عضو می‌گذارد «به منظور جلوگیری از سوءاستفاده دارندگان حقوق مالکیت فکری از این حقوق و همین‌طور برای پرهیز از توسل به روش‌هایی که به گونه‌ای غیر معقول تجارت را محدود ساخته یا بر انتقال بین‌المللی تکنولوژی اثر منفی دارند، ممکن است اتخاذ اقدامات مقتضی به شرط مطابقت با مقررات موافقت‌نامه حاضر ضرورت یابد»^(۱) (بند ۲ ماده ۸ موافقت‌نامه TRIPS) این نص صریح بیان‌گر این نکته است که هر عضو موافقت‌نامه می‌تواند مقررات لازم را برای حفظ بهداشت و تغذیه و همین‌طور گسترش منافع عمومی در حوزه‌های حیاتی اجتماعی - اقتصادی و توسعه فناوری وضع کند. این ماده همچنین به کشورهای عضو اجازه می‌دهد تا قواعدی را برای حمایت در قبال سوءاستفاده از حقوق اختراع ثبت شده به عمل آورند. به عبارتی دیگر هر کشوری می‌تواند مفاد موافقت‌نامه (TRIPS) را بر طبق شرایط اقتصادی - اجتماعی خود به کار بندد به شرط آنکه چنین اقداماتی معارض یا ناهمگون با مقاصد بنیادین موافقت‌نامه نباشد. (ماده ۱ موافقت‌نامه TRIPS)

چنین برنامه‌ریزی می‌تواند پاره‌ای تردیدها را در مورد میدان عمل مفاد مواد ۷ و ۸ موافقت‌نامه پدید آورد. این تردیدها اساساً از دو جهت است. آنچه در اینجا باید درک شود در وهله اول این است که مفاهیم کلمات «چنین ضوابطی با مقررات موافقت‌نامه منطبق باشد» ابهاماتی را بر می‌انگیزد. در ثانی تردیدهایی در خصوص قدرت اجرایی چنین مفادی وجود دارد. در رابطه با نخستین انتقاد می‌توان گفت که این عبارت تنها به این معناست که ضوابط مربوط به مواد ۷ و ۸ نباید مغایر با هدف مشخص موافقت‌نامه (TRIPS) باشد. به علاوه در مقدمه

۱. مفاد این بند، تکمیل‌کننده مفاد ماده ۴۰ و ماده ۳۱ موافقت‌نامه TRIPS می‌باشد.

موافقت‌نامه و در ماده ۷ موافقت‌نامه هدف‌های حمایت و اعمال حقوق مالکیت فکری تبیین شده است. در مورد انتقاد در خصوص کارایی قانونی ماده ۸ می‌توان گفت که این ماده نه تنها در ارتباط با ماده ۷ است که در ارتباط با ماده ۱ نیز هست. ماده ۱ بیان می‌دارد: «اعضا باید به مقررات موافقت‌نامه عمل کنند. اعضا می‌توانند اما موظف نیستند که در قوانین ملی خود حمایت‌هایی بیش از آنچه در موافقت‌نامه پیش‌بینی شده، به عمل آورند... اعضا مجاز هستند که تصمیم بگیرند روش مناسب اجرای مقررات این موافقت‌نامه در نظام حقوقی‌شان چگونه باید باشد.» بنابراین، این نکته لازم است گفته شود که پیش‌بینی‌های لازم در جهت اعتبار مفاد ماده ۸ به عمل آمده است همچنین می‌توان در خصوص حمایت از اعتبار قانونی ماده ۸ یادآور شد که موافقت‌نامه تفاوتی بین کارایی مقررات مختلف خود در نظر نگرفته است. به علاوه سازمان تجارت جهانی در پرونده کانادا بر اهمیت مواد ۷ و ۸ در تفسیر حوزه شمول تعهدات (TRIPS) تأکید کرده‌اند. از این رو می‌توان نتیجه گرفت که در اجرای مقررات موافقت‌نامه (TRIPS) دولت‌ها می‌توانند در چارچوب مقررات پیش‌بینی شده در مواد ۷ و ۸ موافقت‌نامه عمل کنند.

فصل دوم - نظام جدید حق اختراع در موافقت‌نامه (TRIPS)

بخش ۵ از موافقت‌نامه (TRIPS) به موضوع ثبت اختراع اختصاص داده شده است و مشتمل بر مواد ۲۷ تا ۳۴ یعنی ۸ ماده می‌باشد. مذاکرات مربوط به حقوق مالکیت صنعتی در گروه مذاکراتی حقوق مالکیت فکری در دوران‌گفته در واقع بر این اصل مبتنی بود که مقررات مربوط به حمایت از این حقوق را با توجه به کنوانسیون پاریس تکمیل نمایند. یعنی آن دسته از موضوعاتی که در کنوانسیون پاریس به آنها اشاره نشده است، در اینجا مورد اشاره و بررسی قرار بگیرد. در بند ۱ ماده ۲ موافقت‌نامه (TRIPS) نیز به این موضوع اشاره شد و مقرر گردید که مواد ۱ تا ۱۲ کنوانسیون پاریس و همچنین ماده ۱۹ آن مطابق نسخه ۱۹۶۷ استکهلم باید مطابقت و مجری باشد. لذا آن دسته از اعضای سازمان تجارت جهانی که هنوز به کنوانسیون پاریس ملحق نشده‌اند ملزم می‌باشند که به این مقررات عمل نمایند.

مبحث اول: قلمرو امکان دریافت ورقه اختراع

حوزه قابلیت ثبت اختراع در مفهوم ساده و روشن آن حوزه شمول اختراعاتی است که امکان دریافت ورقه اختراع را داشته و در نتیجه حمایت حق اختراع را به دست می‌آورد تا دهه ۱۹۸۰ با

توجه به مباحثاتی که وجود داشت حوزه شمول امکان دریافت اختراع تا محدوده ثبت اختراع مربوط به داروها بود. در هر حال با توسعه تکنولوژی حوزه حق اختراع گستره وسیع تری پیدا کرده و به عرصه‌های جدیدی مانند بیوتکنولوژی، دارو، نرم‌افزارهای رایانه‌ای و نظایر آن وارد شده است به نوعی که امروزه نگاه اصلی این مباحثات به اعمال ماده ۲۷ موافقت‌نامه (TRIPS) معطوف شده است. در واقع مباحث ماده ۲۷ دشوارترین جنبه در مذاکرات دور اورگوئه در خصوص مقررات موافقت‌نامه بوده است. ماده ۲۷ حداقل حمایت را از اختراعات صرف‌نظر از حوزه اختراع پیش‌بینی کرده است. (بند ۱ ماده ۲۷ موافقت‌نامه TRIPS) این ماده متضمن ۳ بند است: بند اول شرایط اصولی برای امکان دریافت ورقه اختراع را مطرح می‌کند و بندهای دوم و سوم به پاره‌ای استثنائات بند اول می‌پردازند.

بر طبق بند ۱ «امکان حق اختراع برای هر گونه اختراعی اعم از محصولات یا فرایندها در تمام رشته‌های فناوری وجود دارد مشروط بر اینکه اختراعات تازه متضمن مرحله ابتکاری و دارای کاربرد صنعتی باشد.» این بند همچنین می‌گوید که «حق اختراع می‌بایست بدون تبعیض از لحاظ محل اختراع، رشته تکنولوژی و اعم از اینکه محصول وارداتی یا تولید محلی باشد قابل دسترسی و قابل بهره‌برداری باشد.» هر کوششی برای تبعیض در بهره‌گیری از حق اختراع به دلیل محل و مکان اختراع مردود است. حتی اگر محصول ثبت شده وارداتی باشد یا در داخل تولید شده باشد. مفهوم عبارت «محل اختراع» مانع از آن می‌شود که دوگانگی بین قواعد و مقررات مربوط به «اولین مخترع»^(۱) و «اولین متقاضی اظهارنامه ثبت اختراع»^(۲) پدید آید. در ایالات متحده قاعده اولین مخترع اعمال می‌شود که در تقابل با قاعده اولین متقاضی اظهارنامه ثبت اختراع است که در سایر کشورهای جهان مرسوم است. مفهومی که در پس نظام اولین مخترع وجود دارد این است که حق اختراع به شخصی داده شود که عملاً آن را زودتر اختراع کرده است. بر طبق نظام «اولین متقاضی اظهارنامه ثبت اختراع»، حق اختراع به شخصی داده می‌شود که زودتر اختراع خود را ثبت کرده باشد. در مقایسه با مورد اخیر، مورد اول در صورت بروز تضاد منافع، هزینه‌های بیشتری را در پی دارد. به همین روی این شیوه نقطه پایانی بر نظام «اولین مخترع» می‌گذارد. در هر حال ایالات متحده لازم است تجدید نظری در قوانین این حوزه به عمل آورد. (Bently, 2001, p.346)

مفهوم عبارت «اعم از این که محصول وارداتی یا تولید محلی باشد» از آن جهت در بند ۱ ماده ۲۷ به کار گرفته شده تا شرط بکارگیری یا بهره‌برداری از حق اختراع را که طبق کنوانسیون پاریس زمینه‌ساز اعطای مجوز اجباری ارزیابی می‌شد، ملغی کند. در هر حال دیدگاه مخالف این تفسیر وجود دارد که بعداً به آن پرداخته خواهد شد.

ماده ۲۷ به کشورهای عضو اجازه می‌دهد که برخی اختراعات را به منظور حفظ نظم عمومی یا اخلاق از جمله حفظ حیات یا بهداشت انسان، حیوان یا گیاه یا برای جلوگیری از لطمه جدی به محیط زیست، از حوزه حمایت و ثبت مستثنی سازند. (بند ۲ ماده ۲۷ موافقت‌نامه TRIPS) بدین ترتیب شرط پیش‌بینی شده در این ماده به وجه شفاف‌تری استثناها را مشخص می‌کند یعنی وارد شدن خسارات جدی به محیط زیست را بسیار روشن‌تر و صریح‌تر تبیین می‌کند. در هر حال این استثنا دارای شرطی نیز هست و آن شرط مربوط به بهره‌گیری تجاری از چنین اختراعی در قلمرو کشور ثبت‌کننده اختراع است. (بند ۲ ماده ۲۷ موافقت‌نامه TRIPS) گاه مشاهده شده که بهره‌گیری تجاری از یک اختراع است که ممنوع شناخته می‌شود نه خود اختراع، همچنین در صورتیکه این ممنوعیت صرفاً به موجب قوانین ملی باشد فاقد اعتبار است. (بند ۲ ماده ۲۷ موافقت‌نامه TRIPS) آن چه از این مفهوم برمی‌آید این است که یک رابطه علت و معلولی بین بهره‌گیری و ممنوعیت وجود دارد. اگر کسی این نظریه را بپذیرد که تنها بهره‌گیری تجاری ممنوع است؛ نه بهره‌گیری خود اختراع؛ در آن صورت ممنوعیت امکان دریافت ورقه اختراع چنین اختراعاتی کم می‌شود زیرا فرد باید بررسی کند که آیا چنین بهره‌برداری تجاری باعث پیامدهای ذکر شده در بند ۱ ماده ۲۷ می‌شود؟

بند ۳ همچنین به اعضا اجازه می‌دهد که (۱) روش‌های جراحی، درمانی و تشخیص را برای درمان انسان یا حیوانات (۲) گیاهان و حیوانات (۳) فرایندهای اساساً بیولوژیکی برای تولید گیاهان و حیوانات را استثنا کنند. در هر حال همین بند کشورهای عضو را متعهد می‌سازد تا از اختراعات میکروارگانیسم‌ها، فرایندهای غیر بیولوژیک و میکروبیولوژی برای تولید حیوانات و گیاهان حمایت به عمل آورند. این کشورها همچنین مجبور به حمایت از گونه‌های گیاهی هستند اعم از اینکه این حمایت از طریق ثبت اختراع صورت گیرد یا بوسیله یک سیستم خاص^(۱) مؤثر یا ترکیبی از آنها (بند ۳ ماده ۲۷ موافقت‌نامه TRIPS)، مفهوم اصطلاح مؤثر چیست؟ آیا به

معنای پیروی از چارچوب کنوانسیون بین‌المللی حمایت از گونه‌های گیاهی جدید (UPOV)^(۱) نیست؟

این‌گونه انعطاف که در نوع حمایت از گونه‌های گیاهی به آن اشاره گردیده حکایت از این دارد که اتفاق نظری بین اعضا در زمان مذاکرات در این خصوص وجود نداشته است. به عنوان مثال، در اروپا گونه‌های گیاهی از طریق ثبت اختراع مورد حمایت قرار نمی‌گیرد. در حالی که در ایالات متحده امریکا و ژاپن ممکن است گونه‌های گیاهی قابل ثبت اختراع باشند.

این موقعیت جدید امکان دریافت ورقه اختراع موجب تأثیر عمیق بر حیات اقتصادی اجتماعی کشورهای در حال توسعه خواهد شد. تأثیر این امر بر صنایع کلیدی به شرح زیر خلاصه می‌شود. حمایت اجباری حق اختراع محصولات برای حمایت از اختراعات دارویی با توجه به بند ۴ ماده ۶۵ و بند ۸ ماده ۷۰ موافقت‌نامه TRIPS^(۲) گفته می‌شود که تأثیری عمیق بر صنایع داروسازی کشورهای در حال توسعه به جای گذاشته و امروزه از این آزادی برخوردار هستند که محصولات بین‌المللی را از طریق فرایندهای مختلف بومی توسعه بخشند. مسئله اصلی که در رابطه با حق اختراع دارویی در کشورهای در حال توسعه وجود دارد مکانیزم‌ها و شیوه‌های محدود کردن حق اختراع در خصوص «نوع مصرف و مقدار خوراک»^(۲) داروها است. همچنین به اعضا این اختیار داده شده تا اشکال عالی‌تر حیات گیاهان و حیوانات و فرایندهای اساساً بیولوژیک برای تولید گیاهان و حیوانات را از حوزه ثبت اختراع استثناء سازند. مسئله‌ای که این کشورها با آن مواجه هستند این است که چون موافقت‌نامه (TRIPS) مقرر کرده است که میکروارگانیسم‌ها و فرایندهای غیر بیولوژیکی و میکروبیولوژیکی که گیاهان و حیوانات را پدید می‌آورند می‌بایست تحت حمایت و ثبت اختراع قرار گیرند امکان استثنای کردن اشکال حیات از حوزه گستره این نوع ثبت ناممکن می‌باشد. این ابهام می‌تواند منجر به طرح این مسئله شود که ثبت اختراع فرایندهای تولید گیاهان و حیوانات و میکروارگانیسم‌هایی که مهندسی ژنتیکی شده‌اند را چگونه می‌توان به طور مؤثری تحت کنترل درآورد.

بر طبق موافقت‌نامه (TRIPS) هر نرم‌افزاری باید تحت حمایت قانون حقوق مالکیت ادبی و هنری قرار گیرد. در هر حال تردیدهایی در این میان باقی می‌ماند که آیا الزامی برای حمایت از

1. *International Convention for the Protection for New Varieties of Plants or union pour la protection des obtentions vegetales (UPOV).*

2. *Usage and dosage forms*

نرم‌افزارها در چارچوب معیارهای حق اختراع وجود دارد؟ این دیدگاه با عبارت «حق اختراع می‌بایست در دسترس باشد و حق ثبت اختراع بدون تبعیض از لحاظ...» رشته تکنولوژی وجود خواهد داشت» تقویت می‌گردد. (بند ۱ ماده ۲۷ موافقت‌نامه TRIPS)

با آنکه موافقت‌نامه (TRIPS) بخش بزرگی از آزادی‌های موجود در قوانین حق اختراع کشورهای در حال توسعه را از آنها بازستانده معهداً مشاهده می‌شود که پاره‌ای اختیارات و راهها همچنان موجود است. از این منظر «در چارچوب پاره‌ای محدودیت‌ها، تعریف حوزه امکان دریافت ورقه اختراع همچنان حوزه بسیار گسترده‌ای است و بستگی دارد به قدرت و ضعف هر کشور و زمینه‌های مختلف و تأثیری که امکان دریافت ورقه اختراع می‌تواند بر توسعه تکنولوژی یا دستیابی به آن فراهم آورد.» (Correa, 2000 p.50) انعطاف‌پذیری موجود در تعریف اختراع، شرایط حمایت و وجود استثناهای امکان دریافت ورقه اختراع، عرصه مانور گسترده‌ای را فراهم آورده است. دشواری امر قویاً در وضع قوانین مربوط به حق اختراع توسط قوه مقننه است که بتواند به طریق مؤثری از این فضا و عرصه مانور برای تضمین منافع حیاتی کشور بهره گیرد. برای حصول به این منظور کشورها در حالی که اجرای موافقت‌نامه (TRIPS) را در سطح ملی اعمال می‌کنند، می‌توانند با عرضه تعاریفی از معنای برخی مفاهیم مانند اختراعات، شرایط ماهوی اختراع، اخلاقیات، نظم عمومی و نظایر آن تغییرات لازم را در عملکرد (TRIPS) ایجاد کنند که موافقت‌نامه (TRIPS) در این موارد ساکت است.

تعریف اختراعات

موافقت‌نامه (TRIPS) متضمن تعریف اختراع نیست و این امر نشانگر عدم اتفاق نظر در خصوص مفهوم اختراع در بین تدوین‌کنندگان آن بوده است. اکثر قوانین حق اختراع از جمله قوانین موجود در انگلستان و ایالات متحده تعریف دقیقی از اختراع به دست نمی‌دهند در عوض معیارهای سنتی امکان دریافت ورقه اختراع یا ثبت اختراع یعنی «تازه بودن»^(۱)، «غیر بدیهی بودن»^(۲) و «سودمند بودن»^(۳) را به کار می‌گیرند و به مورد اجرا می‌گذارند. با توجه به پیشرفت سریع علوم و تکنولوژی به نظر می‌رسد که این روش (عدم تعریف از اختراع و به کارگیری معیارهای سنتی امکان دریافت ورقه اختراع در قوانین ملی) تا حدی انعطاف‌پذیری بیشتری در

1. Novelty = (New).

2. Non Obvious = (Inventive Step)

3. Useful = (Industrial Application)

رابطه با اختراعات دارد. به همین دلیل است که ایالات متحده می تواند قانون حق اختراع خود را در خصوص اختراعات بیوتکنولوژی، بدون هیچگونه تغییری در آن اعمال کند. در طی سالیان متمادی مفهوم اختراع تغییراتی را به خصوص در کشورهای صنعتی پذیرا شده است اما کشورهای در حال توسعه همچنان از این حوزهها فاصله زیادی دارند. بنابراین، موافقتنامه (TRIPS) با انعطاف پذیری که در عدم تعریف اختراع دارد می تواند مورد بهره برداری کشورهای در حال توسعه قرار گیرد و به نفع آنها عمل کند. به عبارتی دیگر، هر کشوری که عضو این موافقت نامه است از این آزادی برخوردار است که اختراع را با توجه به معیارهای خود تعریف کند. تعریف پیشنهادی می تواند بین اختراع و کشف تمایزی قایل شود. اصطلاح کشف «به معنای شناخت صرف آنچه در طبیعت وجود دارد» به کار گرفته می شود. این مفهوم به معنای بازشناسی روابط خصوصیات یا پدیده های علت و معلولی است که به طور عینی در طبیعت موجود است. اما «اختراع در مقابل، راه حل مشکلی را با به کارگیری ابزارهای فنی در پی می آورد» بر طبق قوانین حق اختراع اکثر کشورها اکتشافات قابل ثبت نیستند.

چنین تمایز قانونی بین اختراع و اکتشاف، به کشورها در حفظ پاره ای موضوعات صرف نظر از امکان دریافت ورقه اختراع کمک می کند. مواد زیستی، مقدار خوراک و نوع مصرف دارو ثبت شده و حتی نرم افزارهای کامپیوتر می تواند از این منظر مورد حمایت قرار گیرد. به عبارتی دیگر، یک چنین رویکرد آگاهانه می تواند حوزه هایی را مشخص کند که در زمینه بیوتکنولوژی بسیار سودمند واقع شود زیرا، با توجه به مفهوم وسیعی که از اختراع به دست می آید حق اختراع به آن دسته از موادی اعطا شده است که در طبیعت از پیش وجود داشته اند. در نتیجه حق اختراع نه تنها به کشف یا جداسازی یک میکروارگانیسم اعطا می شود بلکه همچنین شامل «ژن های دودمان های سلولی»^(۱) و ترادف های خاصی از DNA و نظایر آن می شود. بر طبق نظر اداره ثبت اختراعات ایالات متحده (USPTO)^(۲) «هر عنصر سازنده یا تشکیل دهنده ماده ای که در طبیعت یافت می شود قابل ثبت نمی باشد مگر آن که شکل و شمایل جدیدی، کیفیتی تازه و یا خصوصیات یا ترکیبی را پیدا کند که در آن ماده اصلی در حالت اولیه وجود نمی داشته است.»
 دنبال می کند. (Ex, Parte Allen 1987, OG 24 of 21) دفتر ثبت اختراع اروپا نیز کم و بیش همین دیدگاه را دنبال می کند. (EPO Guidelines of Examination of the European Patent Office, Part C)

1. Cell Line.

2. United states Patent and Trademark Office (USPTO).

بدین ترتیب صرف جداسازی مواد زیستی مانند میکروارگانیسم‌ها حق حمایت ورقه اختراع را در این کشورها به دست می‌آورد. در صورت عدم ارائه هرگونه تعریفی از اختراع، کشورها می‌توانند تعریفی از اختراع را برای خود برگزینند که آن دسته از عناصری را که مورد نظر دارند از امکان دریافت ورقه اختراع استثناء سازند؛ منظور آن دسته از عناصری است که در طبیعت از پیش وجود داشته است. آسان‌ترین شیوه برای ایجاد تمایز بین اختراع و اکتشاف در همین جاست. بدین ترتیب یک کشور عضو که در این معاهده حضور دارد می‌تواند میکروارگانیسم‌هایی را که پیش از این در طبیعت وجود داشته مانند سلول‌های خونی، تترادف‌های خاصی از DNA، ژن‌ها و نظایر آن را از عرصه امکان دریافت ورقه اختراع استثناء کند. حوزه مهم دیگری که متضمن یک چنین تفاوتی است، می‌تواند به شیوه موثری به کشورهای در حال توسعه در زمینه صنعت داروسازی کمک کند، در عرصه اختراعات دارویی، حق اختراع صرفاً به مواد شیمیایی جدیدی اعطا می‌شود که دارای ارزشی درمانی هستند. به عبارتی دیگر، محصولات ثبت شده باید محصولاتی باشند که از نقشی جدید در مجموعه داروهای که مورد استفاده قرار می‌گیرند برخوردار گردند. اکثر قوانین حق اختراع، فرایندهای ساخت را نیز مورد حمایت قرار می‌دهند و همچنین نوعی از محصولات موجود با کاربردها و ساختارهای (فرمول‌بندی‌های) جدید را نیز مورد حمایت قرار می‌دهند. این رویکرد جدید از گسترش مدت حمایت از اختراعات محصولی از طریق معرفی کاربردهای جدید مصرف یا صورت‌های جدید مقدار مصرف یا عرضه جدید برای یک محصول که مدت حمایت آن به اتمام رسیده و در دسترس عموم قرار گرفته است منجر به گسترش حق انحصاری برای یک دوره مشخص صرف نظر از مدت حمایت حق ثبت اختراع اولیه آنها شده است. در چنین مواردی اعطای حق اختراع بر مبنای ذهنیت حقوقی است. (Correa, 2000, p.56) به نظر می‌رسد که یک چنین ضوابط حمایتی از یک اختراع، متضمن بهره‌گیری ثانوی از آن نیز می‌شود. این چیزی بیش از یک مجموعه از دستورالعمل‌ها برای پزشکان است که برای ثبت نیاز ندارند که چنین الزاماتی را رعایت کنند. در موافقت‌نامه (TRIPS) ماده‌ای وجود ندارد که بعد از اعطای حق اختراع اولیه محصولی خواستار آن شود که کاربردهای مصرف جدید آن ماده هم باید به عنوان زمینه برای امکان دریافت ورقه جدید آن برای گسترش حق اختراع به آن کاربردها شناسایی شود. در اینجا کاملاً مشهود است که نیازی به اعطای حمایت به یک چنین ادعاهایی وجود ندارد.

عرصه مهم دیگر، نرم افزارهای رایانه‌ای است که هر کشوری می‌تواند به جهت نبود تعریفی واحد، از حمایت حق اختراع به نرم افزارها خودداری کند. موافقت‌نامه (TRIPS) خود نرم افزار را به عنوان یک اثر ادبی مورد حمایت قرار می‌دهد. بنابر این هر کشوری می‌تواند این موضوع را از امکان دریافت ورقه اختراع استثناء کند. (ماده ۱۰ موافقت‌نامه TRIPS) البته طبق قانون حمایت از پدید آورندگان نرم افزارهای رایانه‌ای ایران مصوب ۱۳۷۹، نرم افزارها را می‌توان هم به عنوان یک اثر ادبی و هم به عنوان اختراع تحت حمایت قرار داد (ماده ۱ و ۲ قانون حمایت از پدید آورندگان نرم افزارهای کامپیوتری). همچنین علاوه بر استثنائات ذکر شده، الگوریتم ریاضیات در ذیل تعریف کشف قرار گرفته است و در نتیجه می‌تواند از حوزه حمایت حق اختراع خارج گردد. (Bainbridge, D.I. 2001, p. 368)

حرکت برخی از کشورها هم‌اکنون در مسیر ایجاد تفاوت و تمایز بین کشف و اختراع است. پیش نویس قانون جدید ثبت اختراع ایران کشفیات را از حیطه حمایت از اختراع خارج کرده است. (شق ۱ بند ج ماده ۱ پیش‌نویس قانون جدید ثبت اختراع ایران) بر طبق دیدگاه گروه «آند»^(۱) «بازآفرینی موادی که در طبیعت وجود دارد اختراع به شمار نمی‌آید.» (ماده ۶ از تفاهم نامه کشورهای عضو گروه آند در خصوص حقوق مالکیت فکری) قانون ثبت حق اختراع آرژانتین نیز چنین جداسازی را اعمال می‌کند و بیان می‌دارد: «هر نوع ماده زنده یا ماده‌ای که در طبیعت وجود دارد. از تعریف اختراع خارج می‌گردد.» (بند g ماده ۶ قانون حق اختراع آرژانتین) بر طبق قانون برزیل، هیچ کس نمی‌تواند دعوی اختراعی را بکند که «کلیت یا بخشی از موجودیت حیاتی یا مواد زیستی آن در طبیعت یافت می‌شود یا از طریق موجودات زنده طبیعی یا هر گونه فرآیند زیستی طبیعی حاصل می‌شود.» (ماده ۹ قانون ثبت اختراع برزیل) بر طبق اصلاحیه پیشنهادی در قانون ثبت اختراعات هند می‌توان «کشف هرگونه موجود جاندار یا ماده بی‌جان را که در طبیعت وجود دارد از حوزه ثبت اختراعات خارج کرد.» (پاراگراف ۴ لایحه اصلاحیه قانون ثبت اختراع هند ۱۹۹۹) بدین ترتیب با استفاده از تعریف انعطاف پذیر از کشف و اختراع، کشورها می‌توانند موارد زیر را از حمایت از حوزه ثبت اختراع خارج گردانند:

۱. کشفیات، نظریه‌های علمی، و روش‌های ریاضی

۲. آفرینش‌های هنری

۱. گروه آند (Andean Group) شامل کشورهای بولیوی، کلمبیا، اکودور، پرو و ونزوئلا می‌باشد.

۳. مقررات و روش‌ها و طرح‌های اجرای بازی‌های فکری یا انجام امور و برنامه‌ریزی‌ها
۴. عرضه اطلاعات
۵. کلیت یا بخشی از موجودات زنده طبیعی و مواد زیستی که در طبیعت یافت می‌شود. حتی اگر از طبیعت گرفته شده یا از تصفیه در طبیعت به وجود آمده باشد مانند کروموزم‌ها یا سلول‌های زایشی هر موجود زنده طبیعی
۶. فرایندهای اساساً بیولوژیک برای تولید گیاهان و حیوانات به غیر از فرایندهای غیربیولوژیکی و میکروبیولوژی
۷. کاربردهای جدید از یک محصول یا فرایند شناخته شده شامل بهره‌گیری دقیق و درست از یک دارو

مبحث دوم: معیارهای امکان دریافت ورقه اختراع

آن گونه که به طور عموم پذیرفته شده شرایط یا الزامات اعطای حق اختراع برای یک اختراع عبارتند از: تازگی، مرحله ابتکاری و کاربرد صنعتی است. بند ۱ ماده ۲۷ موافقت‌نامه (TRIPS) نیز بر همین معیارها نظر دارد. اما این موافقت‌نامه تعریفی از آن شرایط و الزاماتی که برای ثبت لازم است به دست نمی‌دهد بلکه به کشورهای عضو تا حدودی میدان عمل می‌دهد تا بنا بر دیدگاه‌های خود این الزامات را تعیین کنند. رویه غالب این است که اختراع باید در مفهوم مطلق آن جدید یا تازه باشد تا شایستگی حمایت حق اختراع را کسب کند. تازگی مطلق مستلزم آن است که اختراع باید نسبت به هنر پیشین (یا دانش قبلی در این زمینه) در هر کجای دنیا پیشدستی کرده باشد در هر حال در ایالات متحده آمریکا رویکردها متفاوت است. در ایالات متحده در صورتی که اختراعی به صورت غیر مکتوب مانند فروش و استفاده علنی افشا شود باز هم تازگی خود را از دست نمی‌دهد. این مفهوم تازگی نسبی در حق ثبت اختراع بسیاری از دانش‌های سنتی، ظاهر شده است. برای مثال حق اختراع در مورد نوعی زردچوبه از منظر نگاه اروپایی‌ها و همچنان پیش‌نویس قانون ثبت اختراع ایران مفهوم تازگی با افشای شفاهی، کتبی یا هر شیوه دیگری که در هر کشور خارجی اتفاق افتاده باشد از دست می‌رود. (شق ۲ بند ب ماده ۲ پیش‌نویس لایحه قانون ثبت اختراع ایران) کشورهای در حال توسعه می‌توانند با اتخاذ ضوابط

زیر منافع خود را تضمین کنند.

۱. مفادی می‌بایست وارد قانون شود تا مفهوم هنر پیشین را توسعه بخشد به نوعی که شامل اطلاعات مندرج در تقاضانامه‌های ثبت اختراع پیشین و همچنین متضمن مطالب شفاهی یا کتبی یا هر شیوه دیگری که در هر کشور خارجی دیگری وجود دارد باشد.

۲. کاربرد دارویی یک محصول شناخته شده یا فرایند شناخته شده برای تولید محصول جدید باید به جهت نبود تازگی از امکان دریافت ورقه اختراع استثنا شوند.

۳. یک دوره زمانی نسبتاً طولانی مثلاً یک سال را می‌توان به دانشگاه‌ها اعطا کرد تا اختراعات را حتی بعد از انتشار خبر آن، ثبت کنند. این امر می‌تواند موجب ترغیب و تشویق دانشگاه‌ها و موسسات عمومی برای انتشار نتایج تحقیقات خود باشد بی‌آنکه لازم باشد برای ثبت آنها منتظر بمانند.

در هر حال با توجه به شرط «مرحله ابتکاری»، عملکردهای متفاوتی وجود دارد. از نگاه ایالات متحده تاریخ تعیین‌کننده بررسی یک مرحله ابتکاری، تاریخ خود اختراع است. اما در سایر کشورها تاریخ تقاضانامه ثبت اختراع معیار قرار می‌گیرد. به‌علاوه در ایالات متحده قضاوت در خصوص بدیهی بودن اختراع مبتنی بر برتری هنرپیشین^(۱) و نیز غیر بدیهی بودن برای افراد با مهارت‌های عادی و معمولی در آن صنعت است. در اروپا تأکید بر گستره‌ای است که اختراع می‌تواند مشکلات فنی را حل کند. این مورد اخیر قضاوت در خصوص بدیهی بودن اختراع جنبه عینی‌تری به خود می‌گیرد.

سرانجام اینکه شرط کاربرد صنعتی همگون یا مفید بودن آن است که در موافقت‌نامه نیز ذکر شده است. از این‌رو در ایالات متحده هر اختراعی لازم است «که کاربرد عملی داشته و برخوردار از آن ظرفیت باشد که برخی از خدمات و منافع را به نوع بشر برساند» (Chisum and Jacob, 1992, p.50) در هر حال در اروپا این کاربرد صنعتی است که مورد نظر است این بدان معنا است که جامعه اروپا اجازه ثبت اختراعاتی را نمی‌دهد که صرفاً جنبه آزمایشی دارد. (Bainbridge,

(1994, pp.270-272) این امر به خصوص در پیش نویس قانون جدید ثبت اختراع ایران پیش‌بینی شده است که بیان می‌دارد «اختراعی از نظر صنعتی کاربردی محسوب می‌شود که در رشته‌ای از صنعت قابل ساخت یا استفاده باشد». (بند ماده ۲ پیش نویس قانون جدید ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی، علائم تجاری) در نتیجه امکان دریافت ورقه اختراع روش‌های جراحی، تشخیصی و درمانی برای مداوای انسان یا حیوان به عنوان اختراع نگریسته نمی‌شود. (بند ۲ و ۳ ماده ۲۸ موافقت‌نامه TRIPS)

گفتار اول: استثنائات امکان دریافت ورقه اختراع

فرصت انتخاب دیگری که در چارچوب موافقت‌نامه (TRIPS) برای کشورها فراهم آمده پیش‌بینی پاره‌ای استثنائات در خصوص حمایت از حق اختراع به خصوص در مورد موضوعاتی است غیر از اختراعاتی که مشمول ورقه اختراع می‌شوند. این موافقت‌نامه به وضوح سه استثناء را در مورد امکان دریافت ورقه اختراع پیش‌بینی کرده است. بر مبنای این استثناءها کشورها می‌توانند شروطی را برای استثناء کردن پاره‌ای اختراعات از امکان دریافت ورقه اختراع وضع کنند در هر حال این استثنائات همگون با مفاد موافقت‌نامه (TRIPS) هستند. سه استثناء پیش‌بینی شده در چارچوب موافقت‌نامه عبارتند از:

- اختراعاتی که بهره‌گیری از آنها ممکن است معارض با نظم عمومی یا اخلاق باشد.
- روش‌های تشخیص درمان و جراحی
- گیاهان و حیوانات

الف. موارد خلاف نظم عمومی و اخلاق

در هر حال به کارگیری این استثناءها در سطح ملی می‌تواند خود مشکلاتی را در پی آورد از جمله آنکه در خصوص نظم عمومی و اخلاق تصور یکسانی وجود ندارد. بنابراین چنین مفهومی به طور کامل منوط به دریافت‌ها و ادراکات ملی است. همچنین عبارت *ordre public* «نظم عمومی» ممکن است به گونه‌ای تفسیر شود که محدودتر از *public order* (منافع عمومی) باشد. زیرا بر طبق دستور العمل‌های بررسی اختراع دفتر ثبت اختراع اروپایی عبارت *ordre public* امور امنیتی مقولاتی از قبیل آشوب، اختلالات عمومی و یا مواردی که منجر به موضوعات کیفی و رفتارهای تجاوزکارانه می‌شود را در بر می‌گیرد. (Part C, chapter

(European Patent Office). Guidelines for Examination of IV, 3.1 در هر حال بند ۲ ماده ۲۷ موافقت‌نامه TRIPS به امور امنیتی محدود نمی‌گردد، بلکه این مفهوم با مواردی از قبیل حفظ حیات انسان و حیوان و گیاه یا حفظ بهداشت این موجودات می‌شود و نیز در مورد اختراعاتی صادق است که ممکن است «لطامات جدی به محیط زیست» وارد کند. در هر حال کاربرد این استثناء مقید به دو شرط است یعنی «استفاده تجاری» از اختراعی که مخالف با نظم عمومی یا اخلاق حسنه و یا باعث لطامات جدی به محیط زیست شود می‌بایست مانع از ثبت آن شد و دیگر آنکه چنین استثناهایی صرفاً نباید از آن جهت باشد که بهره‌گیری از آنها در قوانین ملی منع شده است. (بند ۲ ماده ۲۷ موافقت‌نامه TRIPS) در خصوص منع استفاده تجاری، دفاتر ثبت اختراع دارای اختیار برای جلوگیری از تجاری کردن اختراع نیستند. دفاتر ذیصلاح دیگری در این خصوص وجود دارند. در هر حال این سوال مطرح است که آیا یک منع عملی برای اجرای بند ۲ ماده ۲۷ ضرورت دارد یا نه؟ یک دیدگاه این است که منعی عملی در خصوص استفاده تجاری لازم است. بر اساس دیدگاه دیگر موافقت‌نامه (TRIPS) ضرورتی برای منع عملی در خصوص تجاری سازی با توجه به شرایطی که برای استثنایا پیش‌بینی شده است نمی‌بیند. تنها برنامه‌ریزی برای چنین منعی ضرورت دارد. به منظور توجیه استثنایا بند ۲ ماده ۲۷، هر کشور عضو لازم است شیوه‌های مقتضی را به هر ترتیب که مناسب تشخیص می‌دهد جهت جلوگیری از استفاده تجاری از اختراع اعمال کند. با این حال کشورهای عضو مجبور نیستند که ثابت کنند در چارچوب قوانین ملی، تجاری‌سازی یک اختراع منع شده یا خواهد شد. (Leskien and Fitn, 1997, No.6, p.15) شرط دوم غیر قانونی خواندن هر گونه استثنایی در ثبت است که مبتنی بر زمینه‌های ویژه مطروحه در بند ۲ ماده ۲۷ نیست حتی اگر این استثنایا مبتنی بر قوانین ملی باشد. به عبارت دیگر، صرف منع مبتنی بر قوانین ملی، فی‌نفسه تائیدی بر رد ثبت اختراع نیست. این نکته باید درک شود که این شیوه باید هم‌سو با ماده ۴ کنوانسیون پاریس باشد. بر طبق مفاد این ماده «صدور ورقه اختراع در زمینه معامله محصولات اختراعی یا محصولاتی که با این روش اختراعی به دست آمده‌اند، به دلیل محدودیت یا تضيیقات ناشی از قوانین ملی رد، یابی اعتبار نخواهد شد.» (ماده ۴ کنوانسیون پاریس) این نوع استثناء در قانون ثبت اختراع ۱۳۱۰ کشورمان نیز پیش‌بینی شده است. ماده ۲۸ قانون ثبت اختراع بیان می‌دارد که: «هر اختراع یا تکمیلی که مخالف حفظ الصحه عمومی باشد...» قابل ثبت نمی‌باشد و در پیش نویس قانون جدید ثبت اختراع علاوه بر غیر قابل ثبت بودن اختراعاتی که بهره برداری از آنها مخالف نظم

عمومی یا اخلاق حسنه باشد، و همچنین بهره‌برداری از اختراعات خلاف موازین شرعی نیز غیر قابل ثبت می‌باشد. (شق ه بند ۳ ماده ۲ پیش‌نویس قانون جدید ثبت اختراع)

ب. روش‌های تشخیص، درمان، جراحی برای مداوای انسان یا حیوان

شق (الف) بند ۳ ماده ۲۷ موافقت‌نامه TRIPS به کشورهای عضو اجازه می‌دهد تا اختراعات در مورد روش‌های جراحی، درمان و تشخیص برای مداوای انسان یا حیوان را استثناء کنند و از حوزه ثبت اختراع خارج گردانند. این استثناء انحصارطلبی در خصوص بخش بهداشت و درمان را به حداقل می‌رساند. در هر حال چنین حق اختراعاتی به جهت مشکلاتی که در زمینه بازدارندگی از نقض آنها وجود دارد چندان ارزش عملی ندارد. در هر حال در پرتو تحولاتی که در زمینه ژن درمانی صورت می‌گیرد، این وجه از موافقت‌نامه از اعتبار زیادی برخوردار است.

ج. گیاهان و حیوانات

شق (ب) بند ۳ ماده ۲۷ به کشورهای عضو اجازه می‌دهد تا گیاهان و حیوانات را از امکان دریافت ورقه اختراع استثناء سازند. در هر حال تعهدی در قبال حمایت از گونه‌های گیاهی از طریق ثبت اختراع یا به وسیله یک نظام حمایتی خاص مؤثر یا ترکیبی از آنها وجود دارد که ترتیباتی بدین منظور را مقرر خواهند داشت. در هر حال کلمه «مؤثر» اشاره‌ای به کنوانسیون بین‌المللی حمایت از گونه‌های گیاهی جدید (UPOV) نمی‌کند، از این‌رو کشورها آزاد هستند. تا نظام حمایتی خاص خود را به وجود آورند با گزینش نظام حمایتی خاص، کشورها می‌توانند حفاظت و همچنین حمایت فزاینده حقوق تحت کنوانسیون تنوع زیستی را مهار کنند. به علاوه تفسیر علمی اصطلاح «فرایند غیربیولوژیک» می‌تواند بیشتر اختراعات فنی مربوط به گیاهان و حیوانات را از حوزه ثبت خارج نماید. بر طبق دیدگاه دانشمندان اکثر شیوه‌های تکثیر فناوری زیستی جنبه بیولوژیکی دارند. با توجه به این مباحث به نظر می‌رسد که اختراعات زیر می‌تواند از امکان دریافت ورقه اختراع خارج گردد.

● اختراعاتی که بهره‌گیری از آنها معارض با نظم عمومی یا اخلاق است

و یا به حیات یا بهداشت انسان، حیوان، گیاه آسیب می‌زند و یا موجب

آسیب جدی به محیط زیست می‌شود.

● روش‌های تشخیص، درمان و جراحی برای درمان انسان و حیوان

- گیاهان و حیوانات به طور کلی یا بخشی از آنها از جمله DNA، سلول‌ها، بذرها و گونه‌ها و تقسیمات یک نوع.
- بدن انسان و همه اعضای آن چه به صورت کل و چه به صورت جزء.

مبحث سوم: توصیف یا افشاء اختراع

توصیف یا افشای کامل اختراع به عنوان یکی از اصول اساسی قانون حق اختراع نگریده می‌شود. این امر در تقابل با حق انحصاری است که به مخترع یا صاحب حق اختراع داده شده است. ماده ۲۹ به الزامات مربوط به امر افشا می‌پردازد. بر طبق بند ۱ این ماده "متقاضی ثبت، باید اختراع را به گونه‌ای افشاء سازد که پیاده کردن اختراع برای یک استاد کار ماهر به قدر کافی روشن و کامل باشد". اعضا می‌توانند از درخواست کننده ثبت اختراع بخواهند که اختراع خود را به شیوه‌ای توصیف کند که به حد کفایت گویا و کامل برای بکارگیری آن اختراع توسط شخص ماهر در آن زمینه باشد و می‌توانند از درخواست کننده ثبت اختراع بخواهند که بهترین شیوه بکارگیری اختراع را که نزد مخترع به هنگام تشکیل پرونده یا دعوی تقدم روشن و مشخص است تشریح کند. (بند ۱ ماده ۲۹ موافقت‌نامه TRIPS)

این ماده، مخترع را متعهد می‌سازد تا به طریق مؤثری اختراع خود را فاش سازد به نوعی که هر فرد ماهر یا متخصصی در آن حوزه بتواند آن اختراع را به کار گیرد. مقصود از شرط بهترین طریق پیاده کردن اختراع در این ماده آن است که مانع از آن شود که دارنده حق بتواند اختراع خود را از نظر عموم مخفی دارد. ضوابط قانونی وجود دارد که می‌توان به آن توسل جست تا مانع از دعاوی گسترده غیرمتعارف شد. برای نمونه متقاضی خواستار حمایت از روش‌های تولیدی می‌شود که در تقاضانامه برای جلوگیری از مداخله یا سوء استفاده شخص ثالث پیش‌بینی نشده است. این محدود سازی توقعات را می‌توان با تحدید حمایت از آن دسته از اختراعاتی اعمال کرد که اطلاعات مربوط به آنها، آن قدر عرضه شده که ممکن است بتوان آن اختراع را بازآفرینی کرد. یکی از مشکلات مهم در خصوص افشاء، مواردی است که اختراع مبتنی بر مواد بیولوژیک می‌باشد که در این حالت کاملاً نمی‌شود مورد توصیف قرار بگیرند. با آنکه موافقت‌نامه (TRIPS) در خصوص شرط ذخیره سازی مواد بیولوژیک و دسترسی به آنها، جهت صدور ورقه اختراع ساکت است، الزام افشاء کافی در این خصوص نیز لازم‌الرعایه می‌باشد. در اینگونه موارد، درخواست کننده اختراع باید نمونه‌هایی را ارائه کند و قواعد دسترسی به آنها را کاملاً

توصیف کند. از این رو می‌توان در پیش نویس قانون جدید ثبت اختراع، در مورد اختراعات بیوتکنولوژی، ذخیره‌سازی و نیز دسترسی سریع به این مواد را جهت صدور ورقه اختراع پیش بینی کرد. همچنین ضوابطی را می‌توان به کارگرفت تا قلمرو حمایت از مواد بیولوژیک، در حد حمایت از مواد ذخیره شده باشد. (Correa, 2000, p.74) سرانجام آنکه قانون ملی می‌تواند خواستار اطلاعاتی در خصوص منبع یا منشأ مواد بیولوژیک ذخیره شده باشد و نیز خواهان پیروی از مقررات دسترسی به این مواد شوند (پاراگراف ۸ اصلاحیه لایحه قانون حق اختراع هند). چنانچه بر طبق اصلاحیه پیشنهادی در قانون ثبت اختراعات هند افشای منبع و منشأ جغرافیایی مواد بیولوژیک ذخیره شده جنبه اجباری دارد. و نیز لازم است مواد بیولوژیک ذکر شده در مشخصات بعد از انتشار تقاضا نامه فوراً برای عموم قابل دسترسی باشد (پاراگراف ۹ اصلاحیه لایحه قانون حق اختراع هند).

مبحث چهارم: حقوق اعطایی

بر طبق موافقت‌نامه (TRIPS)، دارنده حق اختراع محصول می‌تواند اشخاص ثالث را از اقدام به ساخت، استفاده، عرضه برای فروش، فروش یا وارد کردن این محصول برای مقاصد یاد شده منع کند. (بند ۱ ماده ۲۸ موافقت‌نامه TRIPS) بدین ترتیب واردات از جمله حقوق دارنده حق تلقی می‌گردد. اگر موضوع حق اختراع یک فرایند باشد دارنده حق می‌تواند اشخاص ثالث را از استفاده این فرایند باز دارد و نیز هرگونه کوششی را برای استفاده، عرضه برای فروش، فروش یا وارد کردن محصولی که مستقیماً از طریق این فرایند حاصل می‌شود، منع کند (بند ۲ ماده ۲۸ موافقت‌نامه TRIPS). با نظر داشت به این امر که به کارگیری اختراع برای کشورهای در حال توسعه اهمیت خاص دارد، با این حال ماهیت حقوقی وارد کردن کالا با توجه به شرط بکارگیری اختراع چندان شفاف نیست بخصوص آنگاه که به موارد ضمنی مرتبط با شرط به کارگیری حق اختراع ارتباط پیدا می‌کند، زیرا منظور از به کارگیری اختراع، (اگر ورقه اختراع مربوط به یک محصول یا فرایند باشد) استفاده و بکارگیری از آن محصول یا فرایند و شیوه است؛ چرا که تنها با به کارگیری عملی اختراع ثبت شده، می‌توان موفق به انتقال تکنولوژی به کشور گردید. (Cornich, W.R. 2003, p.292) تغییر مهم دیگر در خصوص حقوق دارنده ورقه اختراع فرایندی در مورد محصولات به دست آمده از فرایند ثبت شده است. شق ب بند ۱ ماده ۲۸ موافقت‌نامه (TRIPS) بیان می‌دارد: «در مواردی که موضوع ثبت یک فرایند است، چنانچه اشخاص ثالث

بدون موافقت مالک اقدام به استفاده از فرایند کرده باشند، از این اقدام و همین طور از استفاده، عرضه برای فروش، فروش یا وارد کردن دست کم محصولی که مستقیماً از این فرایند برای مقاصد یاد شده به دست می آید، جلوگیری به عمل می آید.»

مبحث پنجم: استثنائات حقوق اعطایی

این موافقت نامه همچنین پاره‌ای استثنائات را در قبال حقوق انحصاری اعطایی در ماده ۲۸ پیش‌بینی کرده است. این استثنائات در عباراتی کلی تبیین شده است. چنانکه این فرایند عرصه وسیعی را برای قانون‌گذاری ملی جهت تعیین ماهیت و حوزه استثنای اعطایی پیش‌بینی کرده است. این موافقت نامه تنها سه شرط را برای اعطای این استثنائات در نظر گرفته است که عبارتند از:

● استثنائات باید محدود باشند

● استثنائات نباید مغایرتی غیر معقول با استفاده متعارف از حق اختراع داشته باشند.

● استثنائات نباید به منافع مشروع دارنده حق اختراع لطمه‌ای غیر معقول وارد بیاورند. (ماده ۳۰ موافقت‌نامه TRIPS)

در هر حال این شرایط قرار است منافع مشروع اشخاص ثالث را نیز تأمین کند. موارد زیر بیانگر استثنای چندی است که در کشورهای مختلف لحاظ شده است. (Correa , 2000, p.76) با عنایت به شرایط فوق هر کشور عضو موافقت‌نامه TRIPS می‌تواند مصادیق متعددی را به منظور استثناء از حقوق اعطایی در قوانین خود بیان می‌نماید.

● استفاده از اختراع برای پژوهش و تحقیقات

● استفاده از اختراع برای فعالیت‌های آموزشی

● به‌کارگیری اختراع برای آزمایش یا بهبود آن

● آماده‌سازی تهیه دارو در چارچوب تجویزهای فردی

● تهیه نمونه‌هایی به منظور به دست آوردن مجوزهای لازم برای

بازاریابی یک محصول بعد از تاریخ انقضای حق اختراع آن محصول

(استثنای بولار)^(۱)

● بهره‌گیری شخص ثالث از اختراع با حسن نیت قبل از تاریخ درخواست

ثبت آن

● وارد کردن اختراع ثبت شده به کشور دیگری با رضایت دارنده حق

اختراع جهت بازاریابی

از میان موارد یاد شده مهم‌ترین آنها استثنای آزمایشی، استثنای بولار، استثنای واردات موازی و استثنا در صورت استفاده پیشین می‌باشد که به ترتیب آنها را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

الف. استثنای آزمایشی

این استثناء به پژوهش و آزمایش مرتبط می‌شود که شرایط مطلوب را برای هدایت تحقیق در خصوص اختراعات ثبت شده فراهم می‌آورد. بدین ترتیب استثنای آزمایشی شرایط مطلوبی را برای مسائل حاشیه‌ای اختراع و نیز بهبود اختراعات حمایت شده فراهم می‌آورد. به علاوه این امکان را ایجاد می‌کند که برای صدور پروانه بهره‌برداری یا مقاصد قانونی دیگر مانند آزمودن اینکه آیا اختراع به طریق مؤثری کار می‌کند و یا دارای تازگی و نظایر آن هست یا نه ارزیابی به عمل آید. (A Draft Bill in the US: The Patent Competitiveness and Technological Act, H.R. 5598, 1990). این استثناء را می‌توان در قوانین ایالات متحده مشاهده کرد.

کنوانسیون حق اختراع اروپا همچنین استفاده آزمایشی از اختراع ثبت شده را مجاز می‌داند. (Wegner Harold, 1994, p. 267).

ب. استثنای بولار

این استثناء نتیجه رأی یکی از دادگاه‌های آمریکا در دعوی شرکت تولیدی «روش» علیه شرکت دارویی بولار است. (733 F 2d 858, {Fed. Cir. cert. denied 469 Ys 856. 1984}). دادگاه از صدور اجازه به شرکت بولار جهت پی‌گیری به منظور دریافت تأییدیه از سازمان غذا و دارو (FDA)^(۲) قبل از انقضای زمان حق اختراع محصول مربوط به «شرکت تولیدی روش» امتناع

1. Bolar Exception

2. Food and Drug Administration (FDA).

ورزید. ایالات متحده در سال ۱۹۸۴ قانونی را وضع کرد تا بر تبعات این داوری اثر گذارد یعنی «قانون ثبت دوره حق اختراع و رقابت ارزش دارو» که بر مبنای این قانون اجازه استفاده از موارد مشابه اختراع ثبت شده در ارتباط با محصولات دارویی داده می شود تا از این طریق آزمایش‌هایی صورت گیرد تا برابری اثر بخشی زیستی داروهای ژنریک در برابر داروهای دارای حق اختراع قبل از انقضای دوره حق اختراع به اثبات رسد. این قانون به تولید کنندگان داروی ژنریک کمک می کند محصولات خود را بلافاصله بعد از انقضای دوره حق اختراع به بازار عرضه دارند و از این طریق قیمت‌ها را بشکنند و کاهشی در قیمت‌های دارویی پدید آورند. در هر حال در قبال این قانون اجازه داده شده که دوره حق اختراع برای ۵ سال دیگر تمدید شود. کشورهای مختلف هم اکنون این استثنا را وارد قوانین خود کرده‌اند. آرژانتین، کانادا، هند، چنین استثناهایی را در قوانین ثبت اختراع خود وارد کرده‌اند (ماده ۸ قانون حق اختراع آرژانتین). در اروپا بعضی از دادگاه‌ها از پذیرش چنین استثنائاتی در مورد حقوق دارندگان حق اختراع آن‌گاه که آزمایش برای تأیید بازاریابی است، سرباز زده‌اند. (Cornish, W.R.1998, 29, pp. 739-742) در موافقت‌نامه (TRIPS) ماده‌ای پیش‌بینی نشده که دوره حق اختراع را در قبال این معافیت تمدید کند. در نتیجه کشورها می توانند معافیت را بدون طولانی تر کردن دوره حق اختراع اعمال کنند.

ج. واردات موازی

این استثناء در چارچوب دکترین حقوق استیفاء شده^(۱) مالکیت فکری در سطح بین‌المللی قابل توجیه است. موضوع استیفاء حقوق که یکی از مشکل‌ترین مباحث دور مذاکرات اورگوئه بود، (Ottens Adrian, 1996, p. 24) باعث شد تا نهایتاً بین طرف‌های مذاکره‌کننده، مصالحه‌ای پدید آید که در چارچوب این مصالحه ماده ۶ موافقت‌نامه TRIPS پذیرفته شد. این ماده بیان می‌دارد: «از لحاظ حل و فصل اختلافات در چارچوب این موافقت‌نامه با رعایت مواد ۳ و ۴ مقرر گردید که موافقت‌نامه مسئله استیفاء حقوق مالکیت فکری را مورد توجه خاص قرار دهد.» تا در واقع به آنهایی که می‌خواستند یک اصل داخلی را وارد حوزه حقوق بین‌المللی از طریق موافقت‌نامه TRIPS بکنند، پاسخی داده شود. (Yusuf A.A, and Moncayo Von Hase, 1992, p. 127) و با طرح این نکته که در صورت بروز اختلاف موضوع قابل ارجاع به TRIPS

نیست، باری از دوش TRIPS برداشته شد و بر اختلافات بین هیأت‌های مذاکره‌کننده خاتمه داد. اگر چه هنوز عده‌ای از جمله خیرگان دبیرخانه سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) عقیده دارند که این مقوله، هر چند به شکل تصریح ضمنی در کنوانسیون برن آمده است که حل و فصل اختلافات بر مبنای قوانین داخلی کشورها است. (Gervais Daniel, 1998, p.61) دکترین حقوق استیفاء شده از رویه قضایی ایالات متحده و اروپا در قرن نوزدهم شکل گرفت. بر طبق این دکترین دارنده حق مالکیت فکری فاقد هر گونه حقی در کنترل استفاده یا فروش مجدد کالاهایی است که زمانی به بازار عرضه شده است. این امر بدان جهت است که به دارنده حق به عنوان کسی نگریسته می‌شود که از فروش یا توزیع محصول پاداش یا حق مالی خود را دریافت داشته است. یک چنین نگرشی را دکترین نخستین فروش می‌نامند. Abdulqawi Yusuf & Hase Cvon (Moncayo, 1992, pp. 117-119) بر اساس دکترین «حقوق استیفاء شده مالکیت فکری» در ایالات متحده آمریکا این حق با اولین فروش و یا با اولین عرضه آن در بازار به صورت کالا یا خدمات، خاتمه یافته تلقی می‌گردد با این توضیح که دارنده حق مالکیت فکری در اولین انتقال، حق مالی خود را دریافت کرده و منتقل الیه بدون هیچ‌گونه محدودیتی می‌تواند نسبت به کالای مورد بحث اعمال حق بنماید. به عنوان مثال، کارخانه تولیدکننده نوشابه‌ای که حاوی علامت تجاری (Coca Cola) می‌باشد تا زمانی که محصولات آن مورد فروش قرار نگرفته، می‌تواند هر گونه حقی نسبت به آن اعمال نماید ولی زمانی که محصول مربوط به فروش رسید، خریدار روی بطری نوشابه‌ای که قانوناً به دست آورده می‌تواند هر گونه تصرف مالکانه‌ای اعمال نماید، اعم از اینکه آن را خود مصرف نماید و با این که به فروش مجدد برساند. البته این تصرف مالکانه به این معنی نیست که مجاز باشد آن محصول را با همان علامت تجاری تولید نماید، بلکه منظور این است که نسبت به همان بطری نوشابه حق تصرف دارد.

از نظر تجارت بین‌الملل باید به این سوال پاسخ داده شود که موضوع حقوق استیفاء شده از حق مالکیت فکری بر مبنای کدام بازار باید مورد ملاحظه قرار گیرد و آیا ملاک عمل، بازار داخلی، بازار منطقه‌ای و یا بازار بین‌المللی می‌باشد، و به عبارت دیگر اینکه هنگامی که سخن از استیفاء حقوق به میان می‌آید، آیا منظور استیفاء این حقوق در بازار داخلی، منطقه‌ای و یا بین‌المللی است؟ بر این اساس، کشورها رویه‌های مختلفی را در این رابطه اعمال می‌نمایند. در واقع فرمولی که در این ماده به کار رفته است بیانگر مصالحه اعضای گروه مذاکره‌کننده از کشورهای مختلف بوده است. کشورهای در حال توسعه در طول مذاکرات به دنبال توافق در

مورد استیفاء حقوق در عرصه بین‌المللی بودند. در حالی که اتحادیه اروپا موضوع دکترین استیفاء حقوق را در بین کشورهای عضو اتحادیه پی‌گیری می‌کرد و ایالات متحده تأکید فراوان بر ممنوعیت واردات موازی بر اساس قوانین موجود خود داشت. لذا فرمول مأخوذ در این ماده حاوی سه پیام می‌باشد:

اول اینکه پرداختن به این موضوع و عدم توافق بر روی مقررات صریح و شفاف به طور تصادفی نبوده است بلکه اعضاء مذاکره‌کننده با علم به موضوع عمداً مقررات شفافی را وضع ننموده‌اند؛ دوم این که مذاکره‌کنندگان نتوانسته‌اند بر روی این موضوع به اجماع و توافق مشترک برسند و سوم اینکه همه اعضاء ترجیح داده‌اند که در این مورد به قوانین و مقررات داخلی خود که مناسب با اهداف ایشان می‌باشند تمسک جویند. استیفاء حقوق را می‌توان در سطح ملی، منطقه‌ای یا جهانی اعمال کرد. یک نمایشگاه بین‌المللی عرصه گسترده‌ای را برای واردات موازی عرضه می‌دارد بنابراین مسئلهٔ موجهی که قابل طرح است اینکه آیا موافقت‌نامه (TRIPS) اجازهٔ اعمال حقوق استیفاء شده را در سطوح بین‌المللی می‌دهد یا نه؟

شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد موافقت‌نامه (TRIPS) ناظر بر حقوق استیفاء شده بین‌المللی حقوق مالکیت فکری است. بر طبق دیباچه‌ای که بر این موافقت‌نامه آمده هدف اصلی موافقت‌نامه، کاستن از اختلالات و موانع در تجارت بین‌المللی است. ماده ۱ موافقت‌نامه (TRIPS) به کشورهای عضو اجازه می‌دهد «که روشهای مقتضی اعمال مفاد این موافقت‌نامه را در چارچوب نظام حقوقی و اجرایی خود تعیین کنند» این شیوه به کشورها امکان می‌دهد تا دغدغه‌های سیاست عمومی خود را در اجرای مسائل حقوقی مورد توجه قرار دهد.

این شیوه نظارتی همچنین توسط بند ۱ ماده ۸ تکمیل شده است. بر طبق این ماده کشورها می‌توانند در تنظیم قوانین ملی اقدامات لازم را برای بهداشت عمومی، تغذیه و گسترش منافع عمومی در بخش‌های حائز اهمیت حیاتی برای توسعه اقتصادی - اجتماعی و فناوری به کارگیرند. ماده ۶ موافقت‌نامه این جریان را با استثنا کردن اختلافات درباره حقوق استیفاء شده حقوق مالکیت فکری از رویهٔ حل و فصل اختلافات تقویت می‌کند. بنابر این، بر عهدهٔ قوانین ملی است که تصمیم بگیرد از میان شیوه‌های مختلف استیفاء حقوق کدام را برگزیند. ماده ۲۸ همچنین حقوق دارندهٔ حق اختراع را برای وارد کردن اختراع خود از طریق پیش‌بینی معافیت‌هایی تحت ماده ۶ تأمین کرده است. (زیرنویس ماده ۲۸ موافقت‌نامه TRIPS) کشورهای گروه آند، و نیز آرژانتین، آفریقای جنوبی و برخی دیگر کشورها استیفاء حقوق را در رابطه با حق

اختراع در سطح بین‌المللی پذیرا شده‌اند.^(۱)

به هر حال این امر با توجه به عدم صراحت ماده ۶ موافقت‌نامه، نهایتاً مورد توجه اجلاس اخیر شورای وزیران اعضاء سازمان تجارت جهانی قرار گرفت و آن شورا در نشست دسامبر سال ۲۰۰۱ خود در دوحه قطر با صدور اعلامیه نهایی خود مقرر داشتند که: «اجرای مقررات موافقت‌نامه (TRIPS) در مورد استیفای حقوق به عهده کشورهای عضو گذاشته می‌شود تا آن عضو آزاد باشد در این مورد بدون نقض اصل رفتار ملی و شرط دولت کامله‌الوداد، نظام خاص خود را برقرار سازد. (WTO/WT/MIN/01/DEC/2,2001)

د. استفاده پیشین

بر طبق ماده ۳۰ این استثناء پیش‌بینی شده است که اگر شخصی از روی حسن نیت اختراعی را پیش از آنکه توسط شخص ثالث ثبت شود به کار گیرد، آن گاه به یک چنین شخصی می‌توان اجازه داد که به بهره‌گیری خود از این اختراع ادامه دهد. این امکان کاملاً وجود دارد که دو یا چند شرکت هم‌زمان به نتایج مشابهی دست یابند. یک چنین امری بازده سرمایه آنها را تضمین می‌کند.

ه. مجوز اجباری

مجوز اجباری اجازه‌ای است که توسط یک نظام صالح ملی (دولت یا اداره ثبت اختراع) صادر و به هر شخص اعطا می‌گردد تا از یک محصول یا فرایند ثبت شده بدون اجازه دارنده آن استفاده نماید. مجوز اجباری استثنایی بر قوانین مربوط به حق اختراع می‌باشد.

در واقع این بخشی از نظم عمومی است که می‌کوشد تا تعادلی بین حقوق انحصاری دارندگان حق اختراع از یک سو با حقوق مصرف‌کنندگان و رقبا از دیگر سو پدید آورد. مجوز اجباری یکی از شیوه‌های اصولی است که در این مسیر اتخاذ می‌شود. مجوز اجباری را می‌توان به عنوان اجازه‌ای نگرست که توسط قدرت عمومی (دولت) به شخصی بدون رضایت دارنده حق اختراع یا بر خلاف رأی دارنده این حق اعطا می‌شود تا از موضوع حمایت شده توسط حق اختراع یا سایر حقوق مالکیت فکری بهره‌برداری کند. (Correa, 1999, p.3) بر خلاف استثناهایی

۱. اصل استیفای حق بین‌المللی به وسیله کشورهای گروه آند در نظام مشترک مالکیت صنعتی تصویب شده است چنانکه رای ۳۴۴، ۱۹۹۳ ناظر بر این موضوع است.

که بر شمرده شد به طور خودکار به اشخاص مختلف اجازه بهره‌برداری داده می‌شود. اما در مورد مجوز اجباری صرفاً به درخواست فرد مشخصی چنین اجازه‌ای داده می‌شود. همچنین معافیت‌هایی می‌تواند در هر دوره زمانی حیات حق اختراع مجاز دانسته شود. اما عملکرد مجوز اجباری مقید به محدودیت زمانی و پرداخت به دارنده حق مگر در مواردی است که در تعارض با رقابت تجاری باشد. باید توجه داشت که مجوز اجباری معمولاً توسط یک دولت یا یک سازمان ملی اعطا می‌شود.

منشاء مجوز اجباری به قانون انحصارات ۱۶۲۳ بریتانیای کبیر بازمی‌گردد. در سال ۱۸۰۳ نظام مجوز اجباری به عنوان بخشی از قانون حق اختراع شناخته شده حتی در عرصه بین‌المللی زمانی که کنوانسیون پاریس «الزام کارایی اختراع» را به عنوان زمینه‌ای برای اعطای مجوز اجباری شناخت، این نظام به عنوان یک رویه خوب به رسمیت شناخته شد. (Bodenhausen G.C.H, 1968, p.37) بر طبق کنوانسیون پاریس مجوز اجباری می‌تواند تحت شرایط زیر اعمال شود: (بند الف ماده ۵ کنوانسیون پاریس)

- کشورهای عضو می‌توانند برای جلوگیری از سوء استفاده از حقوق انحصاری اعطایی متعلق به ورقه اختراع، مجوز اجباری را پیش‌بینی کنند.
- ورقه اختراع تنها زمانی بی‌اعتبار می‌گردد که اعطای مجوز اجباری برای جلوگیری از سوء استفاده‌های مذکور کافی نباشد.
- مجوز اجباری غیرانحصاری و غیر قابل انتقال است.
- مجوز اجباری نمی‌تواند به علت فقدان، یا ناکفایتی بهره‌برداری پیش از انقضای چهار سال از زمان تاریخ درخواست برای ثبت یا سه سال از زمان صدور ورقه اختراع درخواست شود.

طبق بررسی‌هایی که کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد (UNCTAD) در سال ۱۹۷۵ در خصوص انتقال تکنولوژی به کشورهای جهان سوم به عمل آورده، خاطر نشان ساخته است که بند الف ماده ۵ کنوانسیون پاریس به دلیل مرور زمان سه ساله مذکور که قبل از اقدام منقضی می‌گردد؛ هرگز توسط کشورهای در حال توسعه مورد استفاده قرار نگرفته است (UNCTAD, 1975, para, 327)

موافقت‌نامه (TRIPS) عبارت مجوز اجباری را به کار نمی‌گیرد بلکه این موافقت‌نامه عبارت

«استفاده دیگران بدون مجوز دارنده حق» (ماده ۳۱ موافقت‌نامه TRIPS) را به کار می‌گیرد. ماده ۳۱ موافقت‌نامه (TRIPS) شرایط و زمینه‌های محدودی را برای صدور مجوزهای اجباری پیش‌بینی کرده است. در ماده ۳۱ موافقت‌نامه آمده است مجوز اجباری می‌تواند در موارد زیر اعطا شود.

● اضطراب ملی و شرایط حائز فوریت فوق‌العاده (بند b ماده ۳۱ موافقت‌نامه TRIPS)

● رویه‌های ضد رقابتی (بند z ماده ۳۱ موافقت‌نامه TRIPS)
● استفاده عمومی غیرتجاری عمومی (بند b ماده ۳۱ موافقت‌نامه TRIPS)

● اختراعات وابسته (بند k ماده ۳۱ موافقت‌نامه TRIPS)
● خودداری از عرضه آن به بازار مصرف^(۱) (بند b ماده ۳۱ موافقت‌نامه TRIPS)

در هر حال این موافقت‌نامه حق کشورهای عضو را برای برقراری مجوز اجباری در سایر زمینه‌ها که در ماده ۳۱ ذکر نشده است محدود نمی‌کند. (Correa M. Carlos, 2000, p.107) اعلامیه دوحه به وضوح یادآور می‌شود هر عضوی آزاد است که زمینه‌های مجوز اجباری را مشخص کند. این کشورها می‌توانند به جهات مختلف مجوز اجباری اعطا کنند. (WT/MIN/ 01/ DEC/2, 2001) تنها موردی که موافقت‌نامه (TRIPS) آزادی اعطای مجوز اجباری را محدود می‌کند مربوط به فناوری نیمه هادی‌ها است. در این صورت مجوز اجباری می‌تواند صرفاً برای استفاده‌های غیرتجاری و عمومی و مقابله با فعالیت‌های ضد رقابتی اعطا شود. کشورها همچنین می‌توانند مجوز اجباری را به جهت فقدان یا عدم کفایت بهره‌برداری اختراع ثبت شده اعطا کنند. در هر حال نگرش‌های متضادی در این زمینه وجود دارد. بر طبق دیدگاه معارض بند ۱ ماده ۲۷ «حق اختراع، حقی همگانی و فراگیر است... اعم از آنکه محصولات وارداتی باشد یا در داخل ساخته شده باشد». به علاوه همان‌طور که دارنده حق اختراع دارای حق وارد کردن آن اختراع است، در صورتی که اختراع فاقد کارایی و کفایت لازم باشد، امکان لغو ورقه اختراع وجود ندارد. در هر

۱. قوانین حق اختراع چین و آرژانتین شرط خودداری دارندگان ورقه اختراع از عرضه آن به بازار مصرف را به عنوان زمینه حقوقی برای مجوز اجباری تصویب کرده‌اند.

حال در مقدمه موافقت‌نامه و نیز در مواد ۷ و ۸ این نکته به وضوح آمده است که یکی از هدف‌های مالکیت فکری تسهیل انتقال فناوری است. همچنین بند ۲ ماده ۵ کنوانسیون پاریس که در سال ۱۹۶۷ در استکهلم اصلاح گردید خواهان آن است که اختراع ثبت شده در یک کشور، باید در همان کشور نیز مورد بهره‌برداری قرار گیرد. مجوز اجباری همچنین می‌تواند به منظور حمایت از محیط زیست، امنیت غذایی یا داروهای دارای جنبه حیاتی و نظایر آنها اعطا شود (Blakency. Michael, 1996, pp. 91-92) سرانجام این که در صورتی که دارنده حق از ورود به معامله و خرید و فروش اختراع خود سر باز زند موافقت‌نامه توصیه می‌کند برای یک دوره کوتاه مدت زمانی مجوز اجباری صادر شود.

ماده ۳۱ همچنین شرایط تفصیلی اعطای مجوز را بیان می‌کند این شرایط عبارتند از:

- درخواست مقدم و پیشین از دارنده حق اختراع برای صدور مجوز اختیاری
- اجرت یا حق‌الزحمه
- دامنه و مدت مجوز اجباری.
- غیر انحصاری و غیر قابل بودن آن.
- اولویت با مقاصد داخلی.
- امکان بازنگری قضایی در صدور مجوز اجباری
- لغو مجوز در صورت از میان رفتن اوضاع و احوال خاص

در هر حال موافقت‌نامه (TRIPS) همانند موافقت‌نامه‌های پیشین در مورد حقوق مالکیت فکری اجازه می‌دهد که کشورها امکاناتی جهت تضمین منافع خود داشته باشند. آن‌گاه که مجوز در شرایط اضطراری و استفاده عمومی غیر تجاری اعطا شده باشد، الزام درخواست مقدم قابل اعمال نیست و مجوز اجباری بهره‌برداری جهت مقابله با فعالیت‌های ضد رقابتی مقید به یک مجوز بهره‌برداری رایگان یا حداکثر با مبالغ پرداختی ناچیز است. راجع به سایر حق امتیازهای پرداختی به دارنده ورقه اختراع در صورت صدور مجوز اجباری، در هر مورد به دارنده حق اختراع برابر شق (ح) ماده ۳۱ با در نظر گرفتن ارزش تجاری، اجازه و بر حسب اوضاع و احوال حق‌الزحمه کافی داده خواهد شد. پیشنهاد حق‌الزحمه کافی از طرف دولت آمریکا در مقابل پیشنهاد حق‌الزحمه عادلانه توسط سایرین ارائه گردیده و قبول شده است. (Grath, Mc. Michelle, 1996, pp. 398-401) دارنده حق را می‌توان بعد از استفاده‌ای که از

اختراعش صورت گرفته آگاه کرد. در رابطه با حق امتیاز بهره‌برداری از اختراع موافقت‌نامه (TRIPS) عبارت حق الزحمه کافی را به کار می‌گیرد. در موافقت‌نامه توضیحی برای این اصطلاح داده نشده است و در نبود هرگونه تعریفی این اصطلاح می‌تواند به معنای ارزش تجاری کالا باشد. بنابر دیدگاه موسسه مطالعاتی جنوب مرکزی کلمه «کافی» از دیدگاه مقامات قضایی و اداری، فاقد مفهوم آگاهی بخشی است و رهنمودی به دست نمی‌دهد. به همین جهت دیدگاه‌های متنوعی را برای تفسیر این مفهوم در سطح ملی در رابطه با معیار و سطح اجرت و حق الزحمه کافی مطرح می‌کند. به طور قانونی می‌توان پرداخت حق الزحمه را آن قدر محدود کرد که تنها منجر به تعیین خسارت مادی شود و حقوق مادی اختراع یا اثر را می‌توان بر مبنای درصدی از فروش در ازای هزینه‌هایی که توسط دارنده حق اختراع صورت گرفته تعیین کرد و نیز یارانه‌ها یا سایر کمک‌هایی را که دارنده حق اختراع احتمالاً از اشخاص ثالث یا از موسسات یا شخصیت‌های حقوقی دریافت کرده از آن کاست. (Soath Centre, 1997, p.20) بنابر این هر کشوری می‌تواند روش‌های یادشده در فوق را جهت تعیین اجرت حق بهره‌گیری از اختراع تعیین کند. موافقت‌نامه ضمن حمایت کافی از منافع اشخاصی که مجوز اجباری را کسب کرده‌اند، مقرر می‌دارد که در صورت از میان رفتن اوضاع و احوالی که منجر به چنین استفاده‌ای شده است و عدم احتمال بازگشت این اوضاع و احوال، اجازه چنین استفاده‌ای لغو خواهد شد. مقام ذیصلاح به مجرد درخواست این مورد، اختیار خواهد داشت که ادامه وجود این اوضاع و احوال را بررسی نماید. خطر لغو مجوز می‌تواند مکانیزم اعطای مجوز را غیر فعال گرداند. بازنگری در مکانیزم صدور مجوز اجباری یا وجه پرداختی جهت صدور مجوز لازم است که صرفاً جنبه اداری داشته باشد. مجوز اجبار که اعطا می‌شود از همان زمان اعطا قابلیت اجرایی دارد؛ بنابر این، امکان ناچیزی برای اعتراض نسبت به مجوز اعطایی وجود دارد.

مبحث ششم: وظیفه اثبات

بر طبق ماده ۳۴ موافقت‌نامه (TRIPS) کشورها می‌توانند از «خواننده» بخواهند تا دلایل و مدارک خود را در رابطه با نقض فرایند حق اختراع عرضه کند. این ماده از موافقت‌نامه به مقامات قضایی این اختیار را می‌دهد به مدعی علیه دستور دهد که ثابت نماید فرایند به دست آوردن یک محصول همانند متفاوت از فرایند محصول ثبت شده است. این امر مبتنی بر این تصور است که هرگونه محصول همانند و مشابهی وقتی بدون رضایت دارنده حق اختراع تولید می‌شود در

صورت عدم وجود دلیل خلاف، به دست آمده از فرایند ثبت شده تلقی می‌گردد. در هر حال موافقت‌نامه در دو مورد این روش را اعمال می‌کند:

- وقتی محصول به دست آمده توسط فرایند ثبت شده، جدید باشد
- وقتی احتمال قوی وجود داشته باشد که محصول همانند از فرایند مزبور ساخته شده و مالک حق اختراع نتوانسته است با تلاشی معقول، فرایندی را که واقعاً مورد استفاده قرار گرفته است تشخیص دهد.

مورد نخست در موارد محدودی اعمال می‌شود زیرا فقط به محصولات جدید محدود می‌گردد حال آنکه دومین مورد شامل همه محصولاتی می‌شوند که دارای مشابهت‌های ماهوی هستند. (Keayla, B.L. 1997.p.16) به کارگیری مورد ثانوی بلانکلیفی و تزلزل‌هایی را در پی دارد. به علاوه دارندگان حق، رقبا و همچنین سوءاستفاده‌کنندگان از چنین ماده قانونی را هشدار می‌دهند.

نتیجه

مبحث فوق نشان می‌دهد که موافقت‌نامه (TRIPS) فرصت‌ها و امکاناتی را برای کشورهای عضو جهت پی‌گیری و وصول به هدف‌های اقتصادی از طریق نظام حق اختراع پیش‌بینی کرده است. در هر حال رسیدن به این هدف‌ها مستلزم آن است که حق اختراع در رابطه با مفاد موافقت‌نامه (TRIPS)، و در پرتو کنوانسیون پاریس و دیگر معاهدات بین‌المللی مانند پیمان بین‌المللی حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی (ICASCR)، کنوانسیون تنوع زیستی (CBD) و نظایر آن تفسیر شود. به علاوه اجرای قوانین می‌بایست هم‌سو با هدف‌ها و اصول موافقت‌نامه (TRIPS) آن‌گونه که در مواد ۷ و ۸ آن ذکر شده است، باشد. دامنه امکان دریافت ورقه اختراع می‌بایست تنها به مواردی محدود شود که پیش از این به آن پرداخته شد از جمله قانونگذار می‌تواند با ارائه تعاریفی از معنای برخی مفاهیم مانند اختراعات، شرایط ماهوی اختراع، اخلاق حسنه، نظم عمومی و نظائر آن تغییرات لازم را در عملکرد (TRIPS) ایجاد کند که موافقت‌نامه (TRIPS) در این موارد ساکت است و نیز مکانیزم‌ها و شیوه‌های محدود کردن حق اختراع در خصوص نوع مصرف و مقدار خوراک در اختراعات دارویی و همچنین واردات موازی و نیز مجوز اجباری بهره برداری می‌بایست در پیش‌نویس قانون جدید به منظور تضمین قدرت خرید دسترسی به محصولات و کالاهای دارای ثبت اختراع، گنجانده شود. همان‌گونه که فوقاً ذکر شد

موافقت نامه (TRIPS) زمینه‌های مجوز اجباری بهره‌برداری را محدود نمی‌کند. از این رو ایران می‌تواند از مجوز اجباری بنا بر نیازها و منافعش بهره‌گیرد. سرانجام اینکه در هر حال ایران باید در اعمال مقررات موافقت نامه (TRIPS)، به اجرای قوانین و مقررات (TRIPS) در سایر کشورها مثل آرژانتین، برزیل و هند نظر داشته و از تجربه آنها استفاده کند و همچنین مراقب تحولات کشورهای صنعتی و سازمان تجارت جهانی در این زمینه‌ها باشد.

کتابنامه:

الف - منابع فارسی

- ۱- قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب ۱۳۱۰.
- ۲- پیش‌نویس قانون جدید ثبت اختراعات، طرحهای صنعتی، علائم و نامهای تجاری (شور اول آن در سال ۱۳۸۳ در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسیده و هم‌اکنون در حال بررسی جهت ارائه در شور دوم می‌باشد).
- ۳- قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای ایران مصوب ۱۳۷۹.

ب - منابع لاتین

- 1- Bainbridge I. David, (1994), *Intellectual Property*, (Pitman, London).
- 2- Bently Lionel, (2001), *Intellectual Property*, (Oxford University Press Oxford).
- 3- Blackeney, Michael, (1996), *Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights: A Concise to the TRIPS Agreement*, (Sweet & Maxwell, London).
- 4- Bodenhausen, G.C.H, (1968) *Guide to the Application of the Paris Convention for the Protection of Industrial Property*, (BIRPI, Geneva).
- 5- Chisum Donalds & Jacob Michel, (1992) *Understanding Intellectual Property Law*, Legal Text Series 2, (Matthew Bender, New York).
- 6- Cornish, W.R., (2003), *Intellectual Property* (Sweet & Maxwell, London).
- 7- Correa, Carlos, (1999), *Intellectual Property Rights and the Use of Compulsory Licences; Options for Developing Countries*, (South Centre, Geneva).
- 8- Gervais Daniel, (1998), *The TRIPS Agreement Drafting History and Analysis*, (Sweet & Maxwell, London).

- 9- Keala, B.L. (1997), *TRIPS Patent System: Analysis and Implications*, (New Delhi).
- 10- South Centre, (1997), *The TRIPS Agreement: A Guide for the South*, (South Centre, Geneva).
- 11- Tritton, Davis Graham Malynicz Roughton, (2002), *Intellectual Property in Europe* (Sweet & Maxwell - London).
- 12- Watal, Jayashree, (2001), *Intellectual Property Rights in the WTO and - Developing Countries* (Oxford University Press).
- 13- Wegner Harold (1994), *Patent Law in Biotechnology, Chemicals and Pharmaceuticals* (Stockton, chippenham).
- 14- UNCTAD, (1996), *The TRIPS Agreement and Developing Countries 4* (UNCTAD, UN New York and Geneva).
- 15- UNCTAD, (1975), *The Role of The Patent System in Transfer of Technology to Developing Countries*, (New York).
- 16- Cornish, W.R., (1998), "Experimental Use of Patent Inventions in European Community States" *IIC*, 29, No. 7.
- 17- Corra, Carlos M., (2000), Implementing National Public Health Policies in the Framework of WTO Agreement, *Journal of World Trade*, 5 No. 5.
- 18- Dreytuss and Lpinted, (1997), "TWO Achievements of the Uruguay Round: Putting TRIPS and Dispute Settlement Together", *Vanderbilt Journal of International Law*, 37.
- 19- Leskien and Flitn, (1997), "Intellectual Property Rights and Plant Genetic Resources: Options for a sui Generis System", *IPGRI 15 Issues in Genetic Resources*, No. 6.
- 20- Mc. Grath Michell, (1996), "The Patent Provision in TRIPS: Protecting Rendered Remuneration for services Rendered or the Latest Development in Western colonialism?" *EIPR*, No.7.
- 21- Otten Adrian, (1996), *Intellectual Property in Asia and Pacific*, *UNDP, Quarterly Journal*, No, 48.
- 22- Yusuf, A.A. and Moncayo Von Hase, (1992), "Intellectual Property

Protection and International Trade: Exhaustion of Rights", *World Competition*, London.

- 23- EPO, Guidelines of Examination of the European Patent Office, Part C(IV), 2.1.
- 24- Ex, Part Allen, (1987), *Published in the Official Gazette*, 1977 OG24 of 21 April.
- 25- A Draft Bill in the Us (1990), *The Patent Competitiveness and Technological Innovation Act*, H.R 5598.
- 26- International Convention for the Protection for New Varieties of Plants.
- 27- (WTO/ WT/MIN/01/DEC/2, 2001)
- 28- *Agreement on Trade - Related Aspects of Intellectual Property Rights* (TRIPS Agreement 1994).
- 29- Paris Convention for the Protection of Industrial Property (1967).
- 30- Patent Act of Brazil (1998).
- 31- Amendment of Patent Act India (1999).
- 32- Treaty on Intellectual Property in Respect of Integrated Circuits (Washington Treaty 1989).
- 33- Patent Act of Argentina (1999).
- 34- Patent Act of Chin (2000).
- 35- The USA Patent Competitiveness and Technological Act USA (1990).
- 36- The USA Drug Price Competition and Patent Term Registration Act (1984).

